

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**БУХОРО ОЗИҚ ОВҚАТ ВА ЕНГИЛ САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯСИ
ИНСТИТУТИ**

**«Касбий таълим»
факултети**

**«Транспорт воситаларидан фойдаланиш ва иссиқлик техникаси»
кафедраси**

5140900 - Касб таълими (*Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш*)
йўналиши бўйича

**БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИГА ТУШУНТИРУВ
ЎЗУВИ**

Мавзу: Олий ва Ўрта махсус таълим тизимининг “Автотранспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш” мутахассилиги бўйича ўқитишнинг узвийлиги технологиясини ишлаб чиқиш. (Мехнат муҳофазаси).

Бажарди: **6-05 МТВИ гуруҳи толиби
Худойбердиев М.**

Раҳбар: **катта.ўқ.Ўринов Б.И.**

Иқтисод бўйича маслаҳатчи: **катта.ўқ.Ўринов Б.И.**

**Мехнатни муҳофаза қилиш
бўйича маслаҳатчи:** **катта.ўқ.Ўринов Б.И.**

БМИ кафедра мудири томонидан кўриб чиқилди ва ДАК ҳимоясига рухсат
этилди «_____» _____ 2009 й.

“ТВФ ва ИТ” кафедраси мудири: **доц. Шодиев С.Н.**

“Касбий таълим” факултети декани: **доц. Мусаев С.С.**

Бухоро – 2009 й.

1.Кириш	3
2.Узлуксиз таълимда ўқитиш узвийлигини ўрни.	4
3.Мутахассиснинг касбий фаолиятини ўрни.	17
4.Мутахассисни тайёрлашда фаннинг ўрни.	28
5.Ўқув мақсадлар ва мазмунларни белгилаш.	33
6.Замонавий ўқув мақсадлар таксономиясини мохияти.....	43
7.Касб-хунар коллежида “Мехнат муҳофазаси” фанининг мазмуни.	50
8.Олий-таълим юртида “Мехнат муҳофазаси” фанининг таркиби.....	54
9.Касб-хунар коллежида “Мехнат муҳофазаси”фанинг ўқув мақсадларининг тоифаларини белгилаш.	64
10. Олий-ўқув юртида “Мехнат муҳофазаси”фанинг ўқув мақсадларининг тоифаларини белгилаш.	70
11.Ўқув мақсадларини тоифаларини мувофиқлаштириш.	74
12. “Мехнат муҳофазаси” фани мавзуси бўйича маъруза матни ва педагогик технологик харитасини яратиш.	80
13.Муаммоли ўқитиш технологиясини “Мехнат муҳофазаси” фанида қўллаш. ..	83
14.Хулосалар.	90
15.Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.	91

Кириш.

“Таълим тўғрисида” ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида тўғрисидаги” қонунлари асосида Ўзбекистон Республикасида ўзига хос бетакрор узлуксиз таълим тизими барпо этилди. Узлуксиз таълим тизимининг фаолият олиб бориши давлат таълим стандартлари асосида, турли даражадалардаги таълим турларнинг изчиллиги асосида таъминланади ва қуйидаги таълим турларини ўз ичига олади: мактабгача таълим; умумий ўрта таълим; ўрта махсус касб-хунар таълими; олий таълим; олий ўқув юртидан кейинги таълим; кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш ва мактабдан ташқари таълим.

Ушбу қонунларда мажбурий 12 йиллик таълим: 9йил умум таълим мактабида, 3йил академик лицей ёки касб-хунар коллежида ўқиш кўзда тутилган.

Касб-хунар таълими дастурлари ўрта махсус касб-хунар таълими; олий (бакалавриат, магистратура) таълим ва олий ўқув юртидан кейинги таълимни кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашни камраб олади.

Бунда алохида тасдиқлаш лозимки касб-хунар коллежларида ёшларнинг 90% таълим олиб, маълум касбга ва 1...3 ихтисосликка эга бўладилар.

Касб-хунар коллежлари жихозланганлик даражаси, педагогик таркибининг танланганлиги ўқув жараёнининг ташкил этилиши жихатдан янги типдаги таълим муассалари ҳисобланади.

Ўрта-махсус касб-хунар таълими ва олий таълим турлари ўртасида изчилликни таъминлаш ўта долзарб муаммо деб ҳисобланади. Мазкур муаммони долзарблиги тўғрисида 1999йил ноябр ойида Парижда ўтказилган ЮНЕСКО нинг бош анжуманининг 30 сессиясида алохида кўрсатиб ўтилди.

Ўрта-махсус касб-хунар таълими ва олий таълимдаги касбий ва махсус фан дастурларини тахлили асосида уларнинг 70% дан ортиқ мазмуни, таянч иборалари ўхшашлиги аниқланди.

Мазкур битирув малакавий битирув ишининг мақсади Ўрта-махсус касб-хунар таълими ва олий таълим турлари изчилигини, ўқитишнинг узвийлиги технологияси асосида «Мехнат муҳофаза си» фани мисолида намоён этиш малакавий битирув ишнинг мақсадига эришиш учун қуйидаги вазифаларни ечишга тўғри келди:

---- Мутахассиснинг тайёрлашда фаннинг ўрнини аниқлаш.

- Ўқув мақсадларни шакллантириш технологиясини қўлланилиши.
- Фан дастурларининг мазмунини тахлил этиш.
- Таянч ибораларнинг ўқув мақсадларини тоифаларини белгилаш.
- Ўрта-маҳсус касб-хунар ва олий таълимдаги талаблар асосида фаннинг таянч ибораларини тоифаларини мувофиқлаштириш.
- Дарс турларини нисбатини белгилаш.

2. Узлуксиз таълимда ўқитиш узвийлигини ўрни.

Узлуксиз таълим XX- аср таълимидаги ислохотларнинг асосий ғояларидан бири бўлиб ҳисобланарди ва ҳозирги вақтда ҳам шахсий потенциалнинг маданияти, ахлоқийлиги, касбийлиги, ҳаётда ўзини амалга оширишнинг қимматбаҳолигининг юксак ғоялари билан мос профессионал имкониятларининг домий бойитишда унинг интилишининг тасдиқлайдиган инсон тафаккурининг янги парадигми каби чиқадиган унинг узлуксиз ғояларини кенг ривожланишини давом этади. Узлуксиз таълим аввалига иккита нодир ходисани тавсифлади- педогогик концепцияни ва амалиёт жараёнини категорияси. Ҳозирги вақтгача бу ғоя ва унинг муаллифлиги туғилган вақтда нуқтаи назарларда бирдамлик йўқ эди. Адабиётда учта асосий нуқтаи назарни ажратадилар.

Биринчиси, узлуксиз таълим ғоясининг қадимда пайдо бўлиши тарафдорларига тегишлидир. Ўқитиш ғояси бутун ҳаёт давомида Шарқ Ҳиндистон ва Хитой олимларида учрайди, у Коменский, Вольтер, Руссоларнинг гуманистик нуқтаи назарларида аксини топади ва бизнинг ўтмишдошларимиз ўз ёшлиқликларида улар олган таълим даражасидан қаноатланиб билардилар, лекин бизга келсак, ҳаётдан орқа қолмаслик учун ҳар бир беш йилда биз яна ўқишимиз керак.

Иккинчи нуқтаи назардан тарафдорлар маънавий социал, ишлаб чиқариш ва илмий техникавий соҳада ривожланишнинг фаол жараёнлари билан бу ғоянинг пайдо бўлишини боғлайдилар.

Биз қўллайдиган учинчи нуқтаи назари узлуксиз таълим ғоянинг ўзи педагогикада узоқ мавжуд бўлган бўлса ҳам, унга тегишли амалиёт хили яқинда пайдо бўлди. Бутун ҳаёт бутун ҳаёт давомида умумий таълим учун шароитларни яратган таълимий амалиётнинг бошланиши маориф даврида таълимий умумтаълимийни кiritишни катталарнинг таълим амалиётининг ривожланишини кўйди, бу эса бир

томондан тергов, бошқа томондан катталар таълимнинг ривожланишининг ўз навбатида рағбатлантирадиган XIX асрнинг саноат революциясининг рағбати эди, у ўз навбатида, катталар таълимнинг ривожланишини рағбатлантиради.

Шу билан бирга агар узлуксиз таълимга бундан олдин долинирланадиган трактовка ва нуқтаи назарлар маъноси инсонпарварлик ғоясига асосланган бўлса, унда янги интерпрация хусусиятлари бўлиб, жамият ҳаётининг ҳамма соҳаларида революцион янгиланишнинг ишига хизмат қилишига иштирок этган ғоялар чиқди ва оқибатда, ўзининг “мен” ни жамоавий – давлатий “Биз” га бўйсиниши зарур. “Умумий ўқитиш ” “доимий қайта ўқиш” ва бошқа тушунчаларни очиб берадиган трактовкаларда “мажбурият” “зарурият” “бурч” тушунчалари ишлатилди, айниқса умумий сиёсий таълимга тегишлидир.

Бундай ёндашиш педагог кадрларни тайёрлаш масаласига ҳам таъсир қилмай қолмади, педагогик таълим, унинг мазмунлари, йўллари ва амалга ошириш шартлари ривожланишининг асосий йўналишларини узоқ вақтга аниқлади.

Узлуксиз таълим ғояларининг ривожланиши инсон, шахс, унинг хоҳиши ва қобилияти, уларнинг ҳар томонлама ривожланиши диққат марказига тушганда гуманистик парадигма билан боғлиқдир. Улар интерпретацияси бугунги куннинг ҳаётини ҳақийлигини назарга тутиши керак бўлса ҳам, кўпчиликда бу ғоялар маъно, қимматлигини ҳозирда жамият учун сақлаб қоладилар.

Айнан, қатор мамлакатларнинг ишлаб чиқариш ва социал соҳаларнинг тез ва динамик ривожланиши уларни бизнинг мамлакатимизда педагогик фанга, муаммоларни ўрганиш, узлуксиз таълимнинг ҳам назарий моделлари, ҳам уларнинг амалий амалга оширилишининг тажрибасини яратишда жуда эрта уларни ундади.

Узлуксиз таълим муаммолари бўйича биринчи назарий ишлаб чиқишлар XX асрнинг биринчи чорагида инглиз тадқиқотчиларининг асарларида пайдо бўлган.

Берилган муаммога бағишланган биринчи ишларида асосан гап назарий ва амалий таққосланганда кам ишлаб чиқилган катталар таълими ҳақида гап борди. 1919 йилда Британия таълим Вазирлигининг маърузасида ўқиш фақат танланганларга эмас, ҳамма катталар учун барчага баробар бўлиши керак, чунки у ижтимоий ҳаётнинг асосий қисми бўлиб ҳисобланади. Шу муаммога 1929 йилда Кембрижда ўтказилган махсус конференция бағишланган эди, кейин эса, иккинчи жаҳон

урушидан кейин ЮНЕСКО раҳбарлигида ўшанда ўхшаш конференция Элъсиноре (1949 й) Монреал (1960 й) ва Токиода (1972 й) ўтди. Инглиз олимлари узлуксиз таълимни катталарнинг асосли таълимида, ёки олинган билимларнинг қариб кетиши муносабати билан зарур бўлган камчиликни йўқ қилишига имкон берувчи компенсаторли ўқитишнинг вазияти билан кўриб чиқардилар.

50-60 йилларда узлуксиз таълимнинг ҳозирги концепцияларидаги ривожланишнинг биринчи босқичи бошланади-констатационли, бунда узлуксиз таълим-ҳосил бўлган “дискретли” таълим шаклидан фарқ қилувчидан бошқа нарса бўлмаган тушунча келади, ҳаттоки уларнинг катта хилма-хиллигига ва мустақил ўқиш, ҳаттоки доимий олиб келади. Узлуксиз таълим бошида катталарнинг таълими муаммоси каби унинг тайинлаб қўйилиши камчиликларда компенсациясида олдин келадиган тайёргарликнинг янглишишларида ёки ҳаёт, касбнинг янги талаблари билан боғлиқ билимларни тўлдиришда кўринади.

Лекин бундай ёндашишнинг чегараланиши тез анланган эди, бу эса катталарнинг профтаълими умумий таълим билан бирга органик қўшиладиган тартиб каби узлуксиз таълимга пайда бўлган нуқтаи назарнинг пайдо бўлишига ифодаланди. **Бунинг мақсади фақат касбга “мослашиш эмас, балки доимий ўзгарадиган жамиятда ҳаётга муваффақиятли содалаштириш учун асосни яратиш”, “ҳаёт сифатини” яхшилаш.**

Узлуксиз таълимнинг изоҳлаши унинг инсонпарварлик манбаига яқинлаши-узлуксиз таълим концепциясининг туғилишида иккинчи босқич моҳияти-феноменологик. Бу ерда диққат марказида–бутун ҳаёт давомида қобилиятларнинг ривожланиши учун оптимал шароитлар яратиш лозим бўлган инсон.

Бундай тушунишда инсоннинг ўқиш, меҳнат ва проф муҳимсиз даврларига ҳаётнинг анъанавий бўлиши ўз маъносини йўқотади, биринчи қаторга узлуксиз таълимнинг шахсий ва социал аспектларининг интеграцияси каби бундай муаммо чиқади. Шу босқичда ЮНЕСКО материалларида биринчи бўлиб “узлуксиз таълим” атамасининг ўзи ишлатилди, маърузани чоп этгандан кейин Э.Фор (1972 й) раҳбарлигида узлуксиз таълимни асосий негиз деб тан олган ЮНЕСКО қарори қабул қилинди. Маърузанинг номи “борлик учун ўқиш” бу бутун дунё мамлакатларида таълимнинг янги киритилган ёки реформалар учун “раҳбарлик тузилиши” дир.

Узлуксиз таълимнинг асосий тушунча, мақсадлар, омиллар, амалга оширишнинг йўллари ва шароитларини аниқлаш-концепсиянинг шаклланиш кейинги босқичнинг моҳияти-методологик муаммони ишлаб чиқишга бу босқичнинг узига хос натижаси бўлиб Р.Давенинг аниқланган ва узлуксиз таълим учун хос белгилар рўйхатда бўлди.

1. Инсоннинг бутун ҳаётини таълим билан қамраб олиш;
2. Ҳамма унинг даража ва шакллари бирлашадиган ва интеграция қиладиган мактабгача тарбия, асосий, мактабдан кейинги, такрорий ва параллел таълимни киритадиган бутун каби таълимий тартибни тушуниш;
3. Маориф тартибига ўқув юртли ва расмий, норасмий тайёрлашдан олдинги марказлардан ташқари таълимнинг институционалидан ташқари шакллари киритиш;
4. Горизонтал интеграция: уй-қўшнилар-маҳаллий социал муҳит-жамият-меҳнат тинчлиги оммавий ахборот воситаси; ўрганилаётган фанлар ўртасида, ҳаётнинг алоҳида босқичларининг боришида инсонда ривожланишнинг ҳар хил аспекти ўртасида (жисмоний, ахлоқий,интеллектуал);
5. Вертикал интеграция: таълимнинг алоҳида босқичлари ўртасида (мактабгача, мактаб,мактабдан кейинги);алоҳида босқичларнинг ичида ҳар хил даражалар ва предметлар ўртасида; ҳаёт йўлининг алоҳида босқичларида инсон томонидан амалга ошириладиган ҳар хил социал роллар ўртасида;инсон ривожланишининг ҳар хилли хусусиятлари ўртасида (жисмоний,ахлоқий,интеллектуал ривожланиш каби “вақтдан ташқари характер” хусусиятлари билан);
6. Таълимнинг универсаллиги ва демократиялиги;
7. Таълим олиш учун муқобилли тузилишининг яратилиш имконияти;
8. Умумий ва профессионал таълимнинг тикилиши;
9. Бошқарадиган мустақил таълим акценти;
- 10.Мустақил таълим,мустақил тарбия,ўзига ўзи баҳо бериш акценти;
- 11.Ўқишнинг шахсийлиги;
- 12.Ҳар хил авлодлар шароитида ўқиш (оилада жамиятда);
- 13.Дунёкарашни кенгайтириш;
- 14.Билимлар,улар сифатининг интеринтизомлиги;

15. Ўқишнинг восита ва методика, ўрнининг ҳар хиллиги ва эгилувчанлиги;
16. Билимларга динамик ёндашиш-фаннинг янги ютуқларининг ассимиляцияга қобилияти;
17. Ўқишни уйдлашни такомиллаштириш;
18. Ўқишга асослашни рағбатлантириш;
19. Ўқиш учун тегишли шароит ва атмосферани яратиш;
20. Ижодий ва инновацион ёндашишларни амалга ошириш;
21. Ҳаётнинг ҳар хил даврларида социал роллар ўзгаришларини енгиллаштириш;
22. Баҳоларнинг шахсий тартибнинг билиш ва ривожланиши;
23. Шахсий, социал ва профессионал ривожланишининг йўли билан шахсий ва жамоачилик хусусиятларини қўллаш ва яхшилаш;
24. Тарбияланаётган ва таълим олаётган жамиятнинг ривожланиши. Кимдир “бўлиш” учун ўқиш керак;
25. Ҳамма таълимий жараён учун негизлар тартиблиги;

Узлуксиз таълим ҳақидаги асосий тавсиялар унинг белгиларини ишлаб чиқиш концепсиянинг ривожланишидаги кейинги босқичга ўтиш имкониятини берди-узлуксиз таълим тартибининг ҳамма асосий звеноларига тегишли олиб бориладиган ишлаб чиқишда назарий эклампися ва аниқлаштириш. Бу ерда узлуксиз таълим натижавийлигининг ягона тартиби чегараларида ҳамма таълимий марказлардаги интеграция ва координация даражалари билан кўпликда аниқланади-деган тушунча келади.

Узлуксиз таълимнинг ўзаро боғланганлиги, назарий ва амалий аспектларининг борлиги-хозиргача давом этаётган узлуксиз таълимнинг концепцияси амалий илова босқичининг моҳияти. Бу ерда узлуксиз таълим негизи ҳақида тасаввурнинг ўзи аниқланади. 1984 йилда тадқиқотчиларнинг фикри бўйича «Узлуксиз таълим бир бирини ўзаро тўлдирадиган ҳар хил турдаги онгли ҳаракати билдиради ва таълим тартиби чегарасида қандай ўтса, шундай ҳам ҳаётнинг ҳар хил даврларида чегарадан ташқарасида ҳам ўтади, бу фаолият билимларини олиш, ўқишни уйдлаш ва ҳар хилли социал ва профессионал мажбуриятларни бажаришга, шунингдек ҳам мамлакат масштабида, ҳам бутун дунё масштабидаги социал ривожланишидаги иштирокка йўналтирилган ЮНЕСКО таърифи тавсия этилган.

Узлуксиз таълим тушунчасига тегишли 20 атамага яқин, ЮНЕСКО ахборотида кўра,мавжуд бошқа хабарларга кўра ,чет эл адабиётига кўра улар 30 гача саналади.Улар ўртасида давом этаётган таълим,умрбод таълим,пермаметрли таълим,қайта тикланган таълим,катталар таълими,кейинги таълим,дипломдан кейинги таълим,компенсаторли таълим ва бошқ.Таълим бўйича халқаро изохли луғатда 10 тага яқин узлуксиз таълим бўйича аниқлик берилган.Уларнинг таққосланиши хар хил изохларнинг чўқинишларини кўрсатади.Хар бир мамлакатда хар хил атамалардан фойдаланишни афзал кўрадилар.Масалан:АҚШ да асосан “умрбод таълимнинг”ишлатиладилар,Англияда-“давом этаёган таълимни”,Швецияда-“қайта тикланган таълимни” ва х.к.з.

Р.Давенинг аниқланишига кўра-узлуксиз таълим-бу бутун умр давомида давом этаётган шахсий,социал ва касбий хаётнинг кўпроқ тўлиқ ривожланишига у томондан етишиши мақсадида индивиднинг расмий,норасмий ва расмийдан ташқарини мужассамланган “хар томонлама тушунча”.У хар нарсани ўзига олиб бўлиб ўзида оммавий ахборот воситаси орқали ва таълимнинг олиши ва мукаммаллаштириш мақсадида уйда,мактабда,социал хаётда ва ишчи ўрнида ўрнига эга таълимни мужассамлайди.Бунга ўхшаш узлуксизтаълим саводи борлар учун имкониятниратиши керак,тўлиқ ўз шахсийлигини ривожланиши ва шу орқали ўз хаётининг сифатини оширишга эришиши керак.

Поляк мутахассислари З.Людкевич ва Ю.Пултужлику “узлуксиз таълим ўқитишнинг тугалланмайдиган жараёнидан кўра,таълимнинг алохида элементларига эришилган натижалар йиғиндисидан кўра анча ахамиятли бўлган узлуксиз таълимнинг максимал натижасига олиб келиши мумкин бўлган ўқув тартибининг алохида элементларининг мақсад ва вазифаларининг шундай ўрганишидадир.Агар бу шартга риоя қилинса,унда узлуксиз негизи таълим тартибида амалга оширилди,деб айтиш мумкин”,деб ёздилар.

ЮНЕСКО нинг халқаро таълим институтининг вазиятига кўра узлуксиз таълимнинг асосий негизлари бўлиб инсонпарварлик характери, таълимнинг демократизацияси, анъанавий ва янги типнинг расмий ва норасмий таълимий тузилишнинг интеграцияси, ўқув жараёнинг ва дастурларнинг эгилувчанлиги, ўқув жараёнининг ташкил этилишига муқобил ёндашиш, аёллар, ёшлар,

ногиронларнинг таълимига диққатни қозониш, ўқитишнинг алоқаси, ногироннинг касбий ва социал фаоллигидир.

Кўрсатилган негизларни умумлаштириб, Р.Даве ва Перера умумийлик , интеграция, эгилувчанлик, демократиклик каби узлуксиз таълимнинг тавсифномасини ўзгартирадilar. Умумийлик –таълимнинг ҳар хил даража ва тузилишларга бутун аҳолининг кириши, интеграция-расмий ва норасмий таълимнинг ўзаро боғланиши, шуниингдек таълимнинг индивид ва жамиятнинг ўзининг ўзи дастурлаштириш ва ўзига баҳо бериш; демократизм-таълимга киришга тенглик, эришишнинг солиштирмаси.

Асосийлар сифатида А.П.Владислав қуйидаги негизларни ажратади: асосан методик характерга 1. мақсадга йуналтириш эга бўлса ҳам у узлуксиз таълимни мужассамлайдиган асосий мазмунини на негизини тузувчи унинг ивожланишининг мақсадга йўналтирилган фаолият ва инсоннинг табиий ривожланиши фарқ қилиши учун узлуксиз таълим тартибининг чегараларини асослаш учун хизмат қилади.

2. Фақат тегишли алоҳида ёндашиш ва ўқитиш усуллари эмас, балки ноёб ягона таълим мазмунини талаб қилиб, ҳар бир инсоннинг такрорланмас характер каби кўриладиган шахсийлаштирилган таълим.

3. Узлуксиз негизи, у кўпроқ алоҳида инсонга тегишли ишлатилади ва таълим олишнинг траекториясини танлаш имкониятини тахминлайди.

4. Тартиблик низоми, узлуксиз таълим концепциясини амалий амалга оширилиши бу типларнинг сонини кўпайтириш ёки улар фаолиятининг кўлами, таълим муассасаларининг алоҳида типларининг оддий кейинги мукамаллаштириш бўлмаслиги керак, балки ташкилий негиз ва кўриш асоси тартибли ёндашиш бўлиши керак бўлган айнан узлуксиз таълим тартибининг яратилиши керак.

Ажратилган негизлар тахлилидан келиб чиқиб, узлуксиз таълим ғояларининг амалга оширилишига ёндашишнинг мохиятини тавсифловчи қуйидаги умумий формулани чиқариш мумкин: имкониятлар тенглиги (таълимга кириш) ___ одамларнинг ҳар хиллик қобилиятлар ва таълимий талабларнинг ҳисобга олиниши ___ ўқитишнинг мазмуни диферсифицирланган ___ эгилувчан ўқув режалари ва дастурлари олинган таълимнинг ҳар хил даражалари.

Педагогик адабиётда узлуксиз таълимнинг тартиб тавсифида кўпроқ таълимий жараён субъектларининг гурухидан алохида бирта ажратадиган атама ишлата бошланган ___ «катталарнинг таълим тартиби».

Катталарнинг таълими тартибида у ёки бу хилнинг таълимини олиш умумқабул қилинган вақтинчалик стандартларнинг (берилган босқичда) чегараларини ўз ёшлари билан ўтган одамлар учун муассасалар тармоғи ва улар томонидан кўрсатилган таълимий хизмат йиғиндиси тушунилади, лекин у ёки бу сабаблар кучида ўзларининг таълимий талабларини қондиришга интиладилар, ўз малакаларини оширишга ҳаракат қиладилар.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, катталарнинг таълим тартибида қуйидаги компонентларни ажратиш мумкин:

- ўрта таълимни олиш ва кенгайтириш имкониятини амалга оширадиган умумтаълим;

- касбни эгаллаш, малакани ошириш, қайта тайёрлашни ўтишга имкон берадиган касбий;

- қизиқиши бўйича фуъароларнинг кўпроқ унумли машғулоти учун хизматлар ва қўшимча таълимий дастурларни амалга оширадиган қўшимча (масалан, ОУЮга тайёрлаш бўйича хизматлар, чет тилларини ўрганиш бўйича хизматлар малака ошириш факултетлари ва қайта кадрларни тайёрлаш хизматлари ва хоказо.)

Таълим бўйича 35 чи Халқаро концепцияда катталар таълими ва узлуксиз таълимини тенглиштириш мумкин эмас деб алохида айтиб ўтдилар. ЮНЕСКО нинг 19 бош конференциясининг хужжатларида узлуксиз таълим “ўқитиш муддатларига тегишли вақтга чегараланмаган, на ўрнига тегишли бўшлиқда, на ўқитиш усулларига тегишли каби улар таълим соҳасида ҳамма фаолият ва ресурсларни бирлаштирадилар ва жамиятнинг тубдан ўзгартиришида шахслик прогресс потенциаллик қобилиятларининг уйғунли ривожланишига эришишига йўналтирилган” деб аниқланади. Узлуксиз таълим таълимнинг мавжуд бўлган тартибга қатор элементлар ва таълимнинг ҳар хил звеноларнинг ташкилий қайта қуришнинг асосий негизини синтезлаштиришга имкон берадиган алоқа ва интеграция воситасидир.

Р.Даве,К.Кнаппер,А.Кроплилар ишлаб чиқилган ЮНЕСКО нинг дастурларида горизонтал ва вертикал интеграцияларнинг негизлари асосланган.А.Кропли, Р.Даве,К.Кнапперларга кўра, тартибли узлуксиз таълимнинг белгиларидан бири бўлиб “спон танли” таълимда олинган билимларнинг қимматбаҳо эътирофи, уларнинг институционализирланган ўқув юртлирида олинган билимлар билан интеграция ва уларни мустахкамлаш бўлиб хисобланади (китоблар,кино,театрлар ва х.к.з)

Бу ўзаро боғланишузлуксизтаълимнинг “горизонтал интеграцияси” деб номланади.Муаллифлар узлуксиз таълимнинг хамма тадбирларининг натижавийлигини таъминлайди фарас қиладилар.

Тартибга ўхшаган узлуксиз таълимнинг амалга ошириш расмий таълимнинг алохида босқичларининг вақт ва бўшлиқда бўлинган фаолияти координатлаштирилган бўлиши кераклигини билдиради-мактабгача тарбия,бошланғич ва ўрта мактаблар,ўртадан кейингиўқув юртлири (олий мактабнинг,малака ошириш тузилиши).Таълимнинг алохида босқичлари ёки даражалари олдинда келганларнинг давоми каби ишлаши керак ва ўқувчиларни таълимий тартибнинг кейинги босқичига ўтиш мумкинлиги учун тайёрлашни “вертикал интеграцияси” номини олган.

Расмий ва норасмий даражаларнинг ва хар хил босқичли интеграцияси (вертикал ва горизонтал) ким бу даражаларга эришган бўлса, фақат мактаб ёшидан кейин дарров ўқишни давом эттириш эмас,балки билимларни янгиллаштириш учун имкониятга эга бўладилар ва ўз хаётларининг кўпроқ кеч босқичларида уларнинг бошланғич ва ўрта таълим мақсадларини кўриб чиқишини етаклайди.Мақсадларни қайта кўриб чиқиш хар хил даражаларда ўқитиш мазмунининг ўзгариши ва келишишига,ташкилий шаклларнинг ворислигини ва ишлатилаётган педагогик технологиялар ворислигини кучайтиришига олиб келади.

Шундай қилиб,узлуксиз таълим тартибининг вертикал ва горизонтал интеграция негизи мақсадларнинг ворислиги,ўқитиш ташкилий тузилиш ва педагогик технологиялар мазмуни негизлари билан концептуал боғланган.

Швецияда иқтисод талабларига асосланиб узлуксиз таълимнинг янги концепцияси пайдо бўлди --- олий таълим тартибига мутахассисларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш,

анъанавий ОУЮ да ўқиш аниқ босқичга бўлиниши амалга оширадиган ҳамма ўқув юртлари киритилади. Ўқув юртлари интеграциясида устаҳкам бўлиб тенденция ҳисобланад, шу жумладан ўзининг статуси бўйича ҳар хиллик бўлиб, бериладиган тайёргарликнинг йўллаши даражаси бўйича ҳам. Ҳар хил даражаларнинг ва профилларнинг мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлашни таъминлаш тартибини яратиш мақсадида ҳар хил ўқув юртлари интеграциясининг негизи Швецияда охириги йилларда ўтказилган тубдан ўзгартириши асос бўлди.

1986 йилнинг охиридан ҳозиргача Германияда бундестаг томонидан қўллаган ОЎЮда тайёрлаш муддатларини қисқартиришга, дипломдан кейинги таълимнинг имкониятларни унинг дифференциялари, саноат корхоналари билан, шахсий формалар ва муассасалар билан алоқанинг кейинги ривожланишини кенгайтириш ҳаракат қилади. Бугунги кунда олий мактабнинг амалиётида ва Германиянинг кадрларни қайта тайёрлашда бозор масалаларига жавоб берувчи мутахассисларни тайёрлаш бўйича саноат корхоналари ва шахсий фирмалар билан ОЎЮ ҳамкорликнинг бир нечта йўналишлари қўшилди.

Олий мактаб концепциясини қайта кўриб чиқиш ва Германиянинг кадрларини қайта тайёрлаш ҳозирги вақтда шароитларида мақсадларнинг, илмий таълимнинг иқтисодиётнинг амалий талабларига яқинлаштиришни тахминлайди.

Битирувчининг малакаси аниқ талабларга жавоб бериши керак ва бир томондан амалий фаолиятнинг аниқ доирасига, бошқа томондан, кўпроқ кенг касбий профилнинг элементларини эгаллашга йўналтирилган. Малакасини ўзгардиган талаблар билан мос мутахассис енгил қайта ўзгаришини уддалаб билиши учун эгилувчан бўлиши керак, доимий касбий ўсиш имкониятига эга бўлиши керак.

Буюк Британияда узлуксиз таълимни амалга оширишнинг асосий йўлларининг янги махсусларини яратиш ва анъанавий ўқув юртларидан фойдаланиш, санъат коммерция фирмаларида, компанияларда малака оширишнинг ҳар хил шаклларнинг ташкил этилиши, умумий коммуникация воситасининг кенг ишлатилиши, маданий ва касбий йўналишнинг ҳар хиллик ҳукуматли дастурларнинг амалга оширилиши.

Буюк Британиянинг таълим соҳасидаги мутахассислар таълимининг узлуксиз шакл арсеналини аста-секин янгилайдилар, шунда билим булоғида ўқувчининг киришини чегараловчи ҳамланишлар тўсиқларни йўқ қиладилар. Бу чегаранишлар ўқитувчилар

билан диалогнинг мумкинлигини тахминловчи очик ўқитиш чегаралари билан енгадилар, индивидуал асоада ўқитишнинг ташкил этилиши, техника воситалари ўқитишини ишлатиш.

Францияда касбий тайёргарлик тартибининг ташкил этилишига ва малакани оширишга 1971 йилда “Узлуксиз таълим , саноат – техникавий ўқитиш, техникавий таълим, тадбиркорларнинг талабларининг келишувига асосланган – саноатчилар, прфсоюз ташкилотлар” давлатлар бирлиги.

Японияда таълимнинг тартибли ривожланиши саноат билан чамбарчас боғланган, лекин муассаса, фирмаларда ва корхоналарда идора ходимларининг ўқитишнинг ҳар хил имкониятли шакллари корпорациянинг саноат сиёсатининг қисми бўлиб ҳисобланади. Булардан кўпроқ катта бўлиб ўзининг шахсий ўқитиш марказларига эгадирлар, бу ерда ҳамма даражалар учун мактаблар ишлайдилар – ишчи мухандисдан то бошқарувчи раҳбарларгача.

АҚШда “узлуксиз таълим ” тушунчаси асосан ҳар бир кишига танлаш озодлигини таълимий имкониятининг тенглиги тавсия этувчи билан боғлангандир.

Дунёнинг ҳар хил мамалакатлардаги таълим тартибининг тахлил натижалари бўлиб асосан у амалий аҳамиятни кўзлайди ва ҳозирги бозор шароттларига йўллаш хулосаси бўлиши мумкин. Таълимнинг асосий муаммоси бўлиб билимнинг катта ва доимий кўпайтираётган ҳажмни ўзлаштирилаётган оқимда йўналтириш эмас, балки муаммо тўғрисида қарама-қаршидир-пайдо бўлган талабларга кўра билимларни олиш, яратиш, ишлаб чиқариш.

1999 йилнинг ноябр оцида ЮНЕСКОнинг бош конференциясининг 30 сессияси ўтди. Жаноби Контиро Машҳуро тайёрлаган “ЮНЕСКО XXI асрда” хужжатида қатор муаммолар кўрсатилган. Улар ўртасида:

1) узлуксиз таълимни таъминлаш вазифаси ҳозирги дунёда таълим тартиби ривожланаётган ва ишлайдиган социал, миллий, маданий, иқтисодий шароитларнинг кўп турли – туманлигини ҳисобга олиб кўпроқ муҳимлардан бири бўлиб ҳисобланади;

2) узлуксиз таълим учун шароитларни яратиш вазифаларни ечишни талаб қилади, улардан асосийси бўлиб таълимнинг тушунишини таъмилаб, бутун умр давомида ўқишни давом этишга ҳар бир инсон учун рағбатни яратишва шунингдек:

- умумийва ўрта касбий таълим ўртасида узилишлар ва жанжални енгиб ўтиш;
- касбий таълим тартиби ўртасидаги узилиш ва чорасизлик чизиғини йўқ қилиш;
- тавсия этилган хизматларнинг шароитлар ва сифатларда регионлараро ва регинлар ичидаги дифференциясини қикартириш.

Узлксиз таълим муаммолари фан сиғимидаги ишлаб чиқаришни кенгайтириш мос бўлган ривожланган бозор иқтисодиётидаги мамлакатларда асосий ўринни эгаллайдилар. Чет эл тажрибаси шуни кўрсатадики, узлуксиз таълим тартибининг кенгайтириш йўли билан ишсизликнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ пайдо бўлган жамиятда социал тарангликни анча юмшатиш мумкин, бошқа социал – иқтисодий масалаларни ечиш мумкин.

Ҳар бир мамлакатда бумуаммоларни ҳар хил йўллар билан ечиш мумкин, лекин умумий ёндашишлар ҳам кузатилади:

- 1) узлксиз таълимнинг натижавий фаолияти учун ишчиларнинг керакли касбий ва малакавий даражаси, бу фаолиятни молиялаштириш тартиби, ттестацион талабларни қуллаш учун давлат, тадбиркорлар ва бошқа иш билан таъминловчилар жавобгарлигини аниқловчи ҳуқуқий асос шаклланади.
- 2) Кадрларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлашда иштирок этган ҳамма ташкилотларнинг аниқ аниқланган функцияси.
- 3) Назай, йўналтиришли таълимдан билимларни эгаллаш учун жамиятнинг ҳозирзамон талабларига жавоб берадиган фақат билим эмас, балки уддалашни эгаллашни тахлил қиладиган амалий таълимга секин – аста ўтиш.
- 4) Таълимнинг илғор технологияларидан фойдаланиш;
- 5) Таълимнинг шахсийлик йўналиши.

Шундай қилиб, узлксиз таълим ҳаёт билан чамбарчас боғланганлигини ўрнатиш, ўқитишнинг назарий ва методик соҳасида янги йўл очиш,ўқитишнинг индивидуализациясини таъминлаш, фаол ўқитишнинг янги технологияси, кўпроқ перспектив техникавий воситалар, аввало янги ахборотли технология, аудио, теле, видеотехника асосида.

Адабиётда узлуксиз таълимнинг атамалардаги аниқ белгиларининг ноаниқлиги, атамаларнинг ноаниқлиги узлуксиз таълимнинг концепциясини яратилиши бўйича махсус – методологик ва назарий – педагогик ишларнинг етишмовчилиги

ва унинг амалга оширишининг аниқ дастури, худди социал маданият ворисликнинг воситаси ва социал тажрибанинг ривожланиши каби таълимни феноменининг мураккаблиги, ўқитиш жараёнининг қарама – қаршилигини акс эттиради.

Узлуксиз таълим алоҳида тузилиши хусусият, функционал алоқалар ва ўқитиш технологияси билан тавсифловчи педагогик тартибгина бўлмай касбий ва умуммаданият характерининг кўникмалари ва уддалаши, унинг қобилиятларини ривожлантириш ва қўллаш, индивиднинг социализация масалаларини бажарадиган таълим ижтимоий организмнинг ўзига хос асосий қисми ҳамдир. У “хаёт билан “ўралган” бўлиб узлуксиз бўлади, индивидга унинг мактаб ва ОЎЮда даврида ёзилган оддий “охирги ” эмас.

Узлуксиз таълимнинг тартибини ривожлантириш, “юқоридан” эмас, улар амалга оширишнинг дастурлар ва назарий концепциядан, балки “пастдан”

-энг динамик ўзгарадиган ҳаёт, социал маданият ва ишлаб чиқаришли динамик билан аниқлайдиган инсоннинг билдирадиган талабларидан келади. Таълимни олишда одамларнинг пайдо бўлган талабларига жавобан у, ёки бошқа таълимий хизматлари пайдо бўлади. Бу эса етишмовчилик эмас, балки афзалликлар, чунончи ҳаётнинг ўзи талабларнинг таълимийликнинг пайдо бўлишнинг аниқ индикатори ва ўзининг пайдо бўлиши бўйича эгилувчан таълимий тузилишга мос яратишлик бўлиб ҳисобланади.

Адабиётлар тахлили қуйидаги хулосаларга асос бўлиб қолмоқда.

----- Узлуксиз таълим ХХІ асрда жамиятни ривожланишига пойдевор бўлиб хизмат қилади. Ушбу жамият информацион жамият деб ҳисобланади.

----- Узлуксиз таълимнинг сифати, иқтисодиёти энг аввало ўқитиш узвийлигини таъминланиши билан боғлиқдир.

----- Узлуксиз таълимда касбий таълимнинг узвийлиги ўзини алоҳида долзарблиги билан ажралиб туради.

3. Мутахассисни касбий фаолиятининг мазмуни.

Ўрта-маҳсускасб хунар таълими “Автотранспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш ” мутахассислиги код-3521202 “ Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш” таълим йўналишига код 3521200 доир. Мазкур таълим йўналишининг тармоқ стандарти Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта Махсус Таълим Вазирлигининг 2006 й. 10 августдаги №186 буйруғи билан тасдиқланган ва жорий этилган. Стандартнинг амал қилиш муддати 5 йилдан кам эмас.

Ушбу стандартда қуйидаги атамалардан ва уларга берилган таърифлардан фойдаланилган:

Ўрта Махсус Касб Хунар Таълими (ЎМКХТ) муассасаларида таълим йўналиши - касб фаолиятининг аниқ соҳаси бўйича касб таълими мутахассисларини тайёрлаш.

Мутахассислик- 3 босқич таълим дастури асосида ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаси битирувчиси томонидан эгалланган ва бериладиган «кичик мутахассис» даражаси доирасида касб фаолиятининг муайян турини бажаришни таъминловчи аниқ мутахассислик бўйича олинган билимлар, малака ва кўникмалар мажмуасидир.

Касб-таълим дастурининг 3 босқичи бўйича махсус тайёргарлик ва иш тажрибаси натижасида маълум бир соҳада касбий фаолиятни амалга ошириш учун назарий билимлар мажмуасини, амалий кўникма ва малакаларни эгаллаган, унга жисмоний имконият ақлий қобилият ва юридик ҳуқуқларни таъминловчи инсоний меҳнат фаолиятининг туридир.

Ўрта Махсус Касб Хунар Таълими (ЎМКХТ) классификатори бўйича “кичик мутахассис ” даражаси қуйидагича таърифланади. Стандартда белгиланган зарур ва етарли мазмунни, касбий таълим дас-турларни муваффақиятли ўзлаштирган шахсларга кичик мутахассис малакаси берилади.

- касбий таълимни чуқурлаштириш мақсадида кадрлар малакасини ошириш тизимида, тармоқ ўқув муассасаларида ва махсус курсларида кейинчалик малакани ошириш амалга оширилади

- олий укув юртларида касбий фаолиятнинг мазкур соҳасида янада юкорирок малакага эришилади.

Ўрта Махсус Касб Хунар Таълими (ЎМКХТ) даги тармоқ стандартларида касбий фаолиятнинг мазмуний кўрсаткичлари белгиланган.

(1- жадвал)

Касбий фаолиятнинг мазмуний кўрсаткичлари

Технологик жараён схемасига биноан фаолият турлари.	Махсус талаблар	КУникмалар	Билимлар
1. Техник-механик. Автотранспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш чилангари			
Автотранспортлар; агрегатлар ва механизмларни ташхислаш .	Автотранспорт агрегат ва механизмларни ташхислашда куйиладиган талаблар.	Автомобил агрегат ва механизмларни техникавий ҳолатини аниқлаш. Автомобил агрегат ва механизмларни умумий ташхислаш ва таркибий қисми бўйича чуқурлашган ташхислаш. Двигател, кузов ва шасси қисмларини ташхислаш ва уларда келиб чиққан яшириш носозликларни, уларни келиб чиқиш сабабларини аниқлаш. ташхислашда керакли дастгоҳ ва жихозларни танлаб олиш. Иш жойини ташкил этиш. Ташхислашда техника хавфсизлиги, меҳнат муҳофаза си ва	Автомобил агрегат ва механизмларининг тузилиши. Автомобилларга ТХК ва тайёрлаш «Низоми»ни Автомобилларга ТХК ва таъмирлаш усуллари. Ишлатиладиган жихоз ва дастгоҳларни тузилиши турлари ва ишлатиш принципи. Ташхислаш технологик жараёни тУГрисида тушунча. Автомобил ва двигателлар назарияси. Стандартлаштириш техник асослари. Автомобил агрегат ва механизмлари техникавий ҳолатини ифодаловчи ташхислаш ва уларни меъёрий қийматлари. Техника хавфсизлиги меҳнат муҳофаза си ва санитария қоидалари.

		санитария коидаларига риоя килиш.	
Автомобил агрегат ва механизмларга техник хизмат кУрсатиш.	Автомобил, агрегат ва механизмлари ни носозлик ва бузуклигини бартараф килиш тартиби ва уларга кУйиладиган талаблар.	Автомобил агрегат ва механизмларни Носозлик ва бузукликларни, уларни келиб чиқиш сабалари, меъёрий кУрсаткичларини аниклаш. Двигател, кузов, кабина ва шасси (трансмиссия, юриш қисми ва бошқариш механизм)ларига техник хизмат кУрсатиш. Техник хизмат кУрсатиш зоналарини лойихалаш. Техник хизмат кУрсатишда ишлатиладиган дастгоҳ ва жихозларни танлаб олиши. Маҳкамлаш, ростлаш, мойлаш, двигател ишлашини текшириш, рул бошқармаси, тормоз иеханизминини ишлаганлигини текшириш Техника хавфсизлиги, меҳнат муҳофаза си ва санитария коидаларига риоя килиш.	Автомобил агрегат ва механизмларини тузилиши. Автомобил транспорти ҳаракатланувчи қисмига ТХК ва таъмирлаш «Низоми». Автомобилни техник ҳолатига таъсир қилувчи омиллар. Автомобил агрегат ва механизмларга ТХК норматив кУрсаткичлари. Автомобил транспортида ТХК ва транспорт учун ишлатиладиган жихоз ва дастгоҳларни тузилишини, турлари ва ишлаш принципи. Техникавий механика, техникавий чизмачилик, стандартлаштириш техникавий Улчов асослари. Автомобилда ишлатиладиган ашёлар. Бошқаришни автоматлаштирилган тузилиши ТХК зоналарини лойихалаш асослари. ТХКтехнологик жараёни техник талаблар ва ик тисодий сама радорлиги. ТХКда техника хавфсизлиги, меҳнат ини меъёрлаш ва санитария коидалари тУГрисида тушунча.
Автомобил	Нуксонларини	Автомобил агрегат	Автомобил агрегат ва

<p>агрегат ва механизмларни таъмирлаш</p>	<p>аниклаш, саралаш, таъмирлаш, синаш ва топширишда қўйиладиган махсус талаблар. Таъмирлаш жараёнида ишлатиладиган дастгоҳ ва жихозлар турлари.</p>	<p>ва механизмларни I ва II комплектда таъмирлашга қабул қилиш. Автомобил агрегат ва механизмларни қисмларга ажратиш. Мойсизлаштириш, ювиш, нуксонларни аниклаш ва саралаш. Автомобил агрегат ва механизмларни бўлақларини қайта тиклаш, таъмирлаш усулларини аниклаш. Бўлақларни таъмирлаш технологияни танлаш. Таъмирлашда ишлатиладиган дастгоҳ ва жихозларни танлаш. Иш жойини ташкил этиш. Бўлақларни ўзаро алмаштириш. Рухсат этиш дастлабки ўлчамларига ишлов бериб тиклаш. Таъмирланган бўлақларни жамлаш, агрегат ва механизмларни йиғиш ва синаш. Таъмирлаш техника хавфсизлиги, меҳнатни муҳофаза қилиш. Таъмирлаш бўлим ва участкаларини лойihalаш.</p>	<p>механизмларни тузилиши. Автомобилда ишлатиладиган ашёлар бўлақларни тузилиши, ишлаши ва вазифаси. Таъмирлашда ишлатиладиган дастгоҳ ва жихозларни тузилиши, ишлаши ва турлари. Таъмирлаш техник талаблари, синаш ва ростлаш.. Металлар технологияси. Техникавий механика, техникавий чизмачилик, стандартлаштириш техникавий ўлчов асослари, бошқаришни автоматлаштириш тизими. Таъмирлаш зона ва участкаларни лойihalаш асослари. Ишлаб чиқариш иқтисодий самарадорлиги. Таъмирлашда техника хавфсизлиги қоидалари. Меҳнатни муҳофаза қилиш ва санитария қоидалари.</p>
<p>Автомобил двигателини ташхислаш</p>	<p>Двигателларни ташхислаш, ТХК ва</p>	<p>Автомобил двигателларини ташхислаш ТХК ва</p>	<p>Автомобил двигателларини ташхислаш ТХК ва</p>

<p>техник хизмат кУрсатиш ва таъ-мирлаш</p>	<p>таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозлар турлари. Дастгоҳ ва жихозларни ишга хозирлаш, Урнатиш талаблари.</p>	<p>таъмирлаш учун Дастгоҳ ва жихозларнинг назорат Улчов асбобларини (гидравлик, пневматик ва электромеханик юритмали ишга хозирлаш. Двигател механизм ва тизимларидаги носозлик бузуклик ва нуксонлари ҳамда уларни келиб чиқиш сабаларини аниклаш. Иш жойини ташкил этиш ташхислаш ТХК ва таъмирлаш усулларини аниклаш. Техника хавфсизлиги, меҳнат муҳофаза си ва санитария коидаларига риоя қилиш.</p>	<p>таъмирлаш жихозларини вазифаси тузилиши ва ишлаш тартиби. Автомобил двигателини тизими ва ишлашпринципи. Ташхислаш ТХК ва таъмирлаш меъёрий кУрсаткичлари. Ташхислаш ТХК таъмирлаш технологик жараёни. Двигателни иш жараёни ва иктисодий самарадорлиги. Техника хавфсизлиги коидалари. Меҳнат муҳофаза си ва санитария коидалари. Ташхислаш ТХК таъмирлаш «Низоми» .</p>
<p>Автомобил трансмиссияни ташхислиги ТХК ва таъмирлаш.</p>	<p>Автомобил трансмиссиясини ташхислиги, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозлар турлари.</p>	<p>Автомобил трансмиссиясини (Ишлатиш механизми гидромеханик узатма, ташхислаш кутиш, карданли узатма жойи узатма, дифференциал ва ярим Уклар) ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларни, шунингдек назорат Улчов асбоблари (гидравлик пневматик ва электромеханик</p>	<p>Автомобил трансмиссиясини (ишлатиш механизми гидромеханик узатма, таксимлаш кутиси, узатмалар кутиси, карданли узатма асосий узатма дифференциал ва ярим Укларни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларни, вазифаси, тузилиши ва ишлаш тартиби. Автомобил трансмиссиясини тузилиши вазифли ва ишлашини ташхислаш усуллари. ТХК ва таъмирлаш технологиясини жараёнининг ва иктисодий</p>

		юритмали) ишга хозирлаш. Трансмиссиядаги носозлик ва бузуклик, уларни келиб чиқиш сабаларини аниклаш, иш жойини ташкил этиш техника хавфсизлиги ва санитария коиладарига риоя қилиш.	самарадорлиги ҳамда ташхислаш усуллари. ТХК ва таъмирлаш меъёрий кУрсаткичлари. Техника хавфсизлиги ва санитария коидалари.
Автомобилни юриш қисмини ташхислаш ТХК ва таъмирлаш	Автомобилни юриш қисмини ташхислаш ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларнинг турлари.	Автомобилни юриш қисми (рама, олд ва орқа кУприклар, осмалар, шиналар)ни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларни, шунингдек назорат Улчов асбобларини (гидравлик, пневматик ва электр юритмали) ишга хозирлаш. Юриш қисми нуксон ва бузукликларини уларни келиб чиқиш сабаларини аниклаш. Иш жойини ташкил этиш. Техника хавфсизлиги ва санитария коидаларига риоя қилиш.	Автомобилни юриш қисми (рама, олд ва орқа кУприклар, осмалар, шиналар)ни ташхислаш усуллари. ТХК ва таъмирлаш жихозларининг вазифаси, тузилиши ва ишлаш тартиби. Автомобил юриш қисмини тузилиши, вазифаси ва ишлаши. Ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш технологик жараёни. Юриш қисмини ростлаш ва сошлаш тартиби. Техника хавфсизлиги коидалари. Мехнат муҳофаза си ва санитария коидалари. БУлим ва зоналарни лойихалаш талаблари.
Автомобил бошқариш механизмлари ташхислаш ТХК ва таъмирлаш	Бошқариш механизмлари ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозлар	Автомобил бошқариш механизмлари (рул бошқармаси ва тормоз тизими)ни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва	Автомобил бошқариш механизмлари (рул бошқармаси ва тормоз тизими)ни ташхислаш ТХК ва таъмирлаш усуллари. Дастгоҳ ва жихозларнинг вазифаси, тузилиши ва

	турлари. Дастгоҳ ва жихозларни ишга хозирлаш талаблари.	жихозларни, шунингдек назорат Улчов асбобларини (гидравлик, пневматик ва электромеханик юритмали) ишга хозирлаш. Бошқариш механизмларини носозлик, бузуқлик ва уларни келиб чиқиш сабабларини аниклаш. Иш жойини ташкил эитиш. ТХК ва таъмирлаш усулларини аниклаш. Техника хавфсизлиги меҳнат муҳофизати си ва санитария қоидаларига риоя қилиш.	ишлаш тартиби. Бошқариш механизмларини тузилиши, вазифаси ва ишлаш принципи. Ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш меъёрий қўрсаткичлари. Ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш технологик жараёни. БУлим ва зоналарни лояқатлаш асослари Техника хавфсизлиги қоидалари. Меҳнат муҳофизати си ва санитария қоидалари..
Автомобилни инг кузов ва кабиналарини и ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш.	Автомобилни нг кузов ва кабиналарини (юк автомобиллар ини кузов ва кабиналари, автобус ва енгил автомобил кузовлари)ни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун учун дастгоҳ ва жихозлар турлари. Дастгоҳ ва жихозларни ишга	Автомобилнинг кузов ва кабиналарини (юк автомобилларни кузов ва кабиналари ва платформалари, автобус ва енгил автомобил кузовлари)ни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларни, шунингдек назорат Улчов асбобларини (гидравлик, пневматик ва электр юритмали)ига хозирлаш. Кузов ва кабиналарни	Автомобилнинг кузов ва кабиналарини (юк автомобилларни кузов ва кабиналари ва платформалари, автобус ва енгил автомобил кузовлари)ни ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш учун дастгоҳ ва жихозларни вазифаси, тузилиши ва ишлаш тартиби. Кузов ва кабиналарни тузилиши, вазифаси. Ташхислаш ва таъмирлаш меъёрий қўрсаткичлари. Ташхислаш, ТХК ва таъмирлаш технологик жараёни. Техника хавфсизлиги қоидалари. Меҳнат муҳофизати си ва

	хозирлаш ва уларни Урнатиш талаблари.	носозлик ва бузуклилари турларини келиб чиқиш сабабарини аниклаш. Иш жойини ташкил этиш. Техника хавфсизлиги ва санитария коидаларига риоя қилиш.	санитария коидалари. Кузов таъмирлаш ва меҳнат лойихаси тўғрисида тушунча.
Автомобилларда электр жихозлари системалари га ТХК ва холатини аниклаш.	Электр жихозлари системаларининг кинематик схемалари.	Аккумулятор батареяси, Узгармас ва Узгарувчан ток генераторини таъмирлаш ва сошлаш. Электржихозлари системаларининг холатини аниклаш. Кинематик схемаларни Уқиш ва Урганиш. Техник хавфсизлиги коидаларига риоя қилиш.	Аккумулятор батареясининг ташкил қилиниши текшириш, электролит зичлиги ва температурасини Улчаш, аккумулятор ва батареяларни ЭЮК аниклаш, кучланишини юкланишда Улчаш усуллари. Иккита кУшма аккумуляторни кучланиши Улчаш, кучланишни камайишини аниклаш усуллари. Генераторнинг детал ва қисмларини текшириш усуллари. Статор ва ротор чўлғамларини узилганлигини текшириш усуллари. Техник хавфсизлик коидалари.
Узгарувчан ток генератори кучланишини сошлаш.	Узгарувчан ток генераторининг схемаси	Узгарувчан ток генераторининг схемасини Урганиш. Илашмали, илашма транзисторли, транзисторли интеграл кучланиш реле ростлагичларни текшириш ва сошлаш.	Релерослагич илашмаларига орасидаги тиркашни ростлагич чўлғами занжири ва қаршиликларини текшириш ва сошлаш усуллари. Схема элементларининг созлигини, транзистостабилитрон ва дроселларини созлигини

			текшириш усуллари.
Ички ёнув двигатели(И ЁД)ни юргазиб юбориш системаси.	Ички ёнув двигателини юргазиб юбориш системасинин г кинематик схемаси.	Ички ёнув двигателини юргазиб юбориш системасининг кинематик схемасини Урганиш. Тахометр ёрдамида ИЁДни айланиш частотасини аниклаш. Асбоблар ёрдамида механик кийматларни Улчаш. Ички ёнув двигатели(ИЁД)ни юргазиб юбориш.	Узгични текшириш усуллари. Ташки кУринишни текшириш; илашма ва узгич дастаги пружиналари холати; илашмалар орасидаги тиркишни созлаш; юкори кучланиш таксимлагичини холати; марказдан кочма куч таъсирида ишловчи созлагични илгарилаш бурчагини созлаш; конденсаторларни текшириш, индуктив Галтак, транзистор коммутаторларини текшириш, индуктив Галтак, транзистор комутатори, комутатор элементларини текшириш, индуктив Галтакни иккиламчи чўлғамдаги кучланишни узгич вали айланиш частотаси, илашмалар орасидаги тиркими, конденсатор сиГими ва каршилигига кУчмачи пунктга ва шамлар электродлари орасидаги тиркишга боГликлиги.Ташки кУринишни кУриб чиқиш, юритмани созлаш, статорни салт холатда ва япорни тУла тормозланиш холатида текшириш, унинг детал ва қисмларини текшириш, чУткалар холатини текшириш, коллектор, чУтка ушловчи пружина ва унинг копламаси, якор чўлғами ва уйғониш чўлғамлари симлари узилганлигини,

			симлараро киска тутатиш корпус билан симларнинг киска тутатиш, эркин юриш нуктаси, тортиш релеси ва статёрни улаш релесини холатларини аниклаш.
Автомобилларни назорат Улчов асбобларини текшириш.	Назорат Улчов асбобларининг турлари.	Электросхема билан ишлаш Назорат Улчов асбобларини созлаш ва ишга яроклиликлари холатини текшириш.	Электросхеманинг ишлаш принципи. Датчиклар ва кУрсатувчи асбоблар, манометрлар, термометрлар, дараклагичлар, ёнилГи сатхини Улчов асбоби, вильтметрлар ва амперметрлар кинематик схемалари ва уларни ишга яроклик холатини текшириш усуллари.
Ёритиш асбоблари ва ёруГлик нури билан дараклагичларни текшириш.	Ёритиш асбоблар турлари.	Ёритиш асбобларини кинематик схемасини аниклаш ва Укиш. Электр Улчов асбоблари билан ишлаш. Ёритиш асбобларини текшириш. Лампочкалар, фаралар, ёритиш чирокларини техник холатини текшириш ва носозликларини аниклаш.	Ёритиш асбоблар турлари. Лампочкалар, фаралар, ёритиш чирокларини техник холатини текшириш усуллари. Ёритиш асбоблари ва ёруГлик нури билан дараклагичларни носозликларини аниклаш усуллари. Ишламаётган элементларини алмаштириш, бурилиш релесини созлаш ва текшириш усуллари.
кУшимча асбоб ускуналарининг электромеханик асбобларини текшириш.	Электромеханик асбоблар турлари	Автомобил электр жихозларини механик тавсифини билиш. кУшимча асбоб ускуналарининг электромеханик асбобларини танлаш. Асбобларни носозликларини аниклаш.	Товушли сигнал ва унинг релесини техник холатини текшириш ва созлаш усуллари. Ойна тозалагич двигатели, ойна ювгич, датчиклар ва хокозоларни текшириш ва созлаш усуллари. Ишлатилган газларнинг захарлиликлари даражасини бошқарувчи электрон блокни иш холатини текшириш талаблари.

			Асбобларда учрайдиган носозликлар ва уни олидини олиш йУллари.
Борт электр схемаси ва коммутация асбобларини текшириш.	Борт электр схемаси ва коммутация асбоблар турлари	Борт электр схемаси ва коммутация асбобларининг кинематик схемасини аниклаш ва Урганиш. Автомобилларнинг электр жихозларини таъмирлаш ва созлаш. Махсус асбоб-ускуналарни сочиш ва детал кисмлардан техник холатини аниклашга тайёрлаш ва текшириш.	Борт электр схемаси ва коммутация асбобларининг кинематик схемасини. Автомобил электр жихозлари асбоб системаларини ишлаш принципи. Системаларни аниклаш усуллари. Улагич, узгич улагич ва бошка коммутацион асбобларни текшириш коидалари. Махсус асбоб ускуналар ва уларнинг техник холатини текшириш талаблари.

Касбий фаолиятнинг мазмуни ва талаблари асосида касбий таълимнинг мазмуни зарур ва етарли хажми (2- жадвал) мутахассисни тайёрлашда хар бир фаннинг ўрни ,ўқув режаси ва фан дастурлари ишлаб чиқилади.

Касбий таълим мазмунининг зарур ва етарли хажми

2-жадвал

Уқув туркуми	Фаннинг номи	Уқув элементлари ва уларни Узлаштириш мезонлари
	1. Мехнат мухофаза си ва техника хавф-сизлиги	1.1.Узбекистон Республикасининг мехнат мухофаза си хакидаги асосий конунлари ва меъёрий хужжатлар (2). 1.2.АТКларда хавфли ва зарали моддалар билан ишлаш ва улардан сакланиш (2). 1.3.АТКлардаги шкастланиш ва касб касалликларини Урганиш ва уларни олдини олиш (3). 1.4.Иш хоналари ва майдонлардаги санитария ва гигиена талаблари (2). 1.5.Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашдаги хавфсизлик техникаси талаблари (3). 1.6.ЁнГин хавфсизлиги (2). 1.7.Электр хавфсизлиги (2). 1.8.Атроф мухитни мухофаза қилиш

		тугрисидаги конунлар (2). 1.9.Атроф мухитни мухофаза килиш бўйича чора-тадбирлар (2).
--	--	---

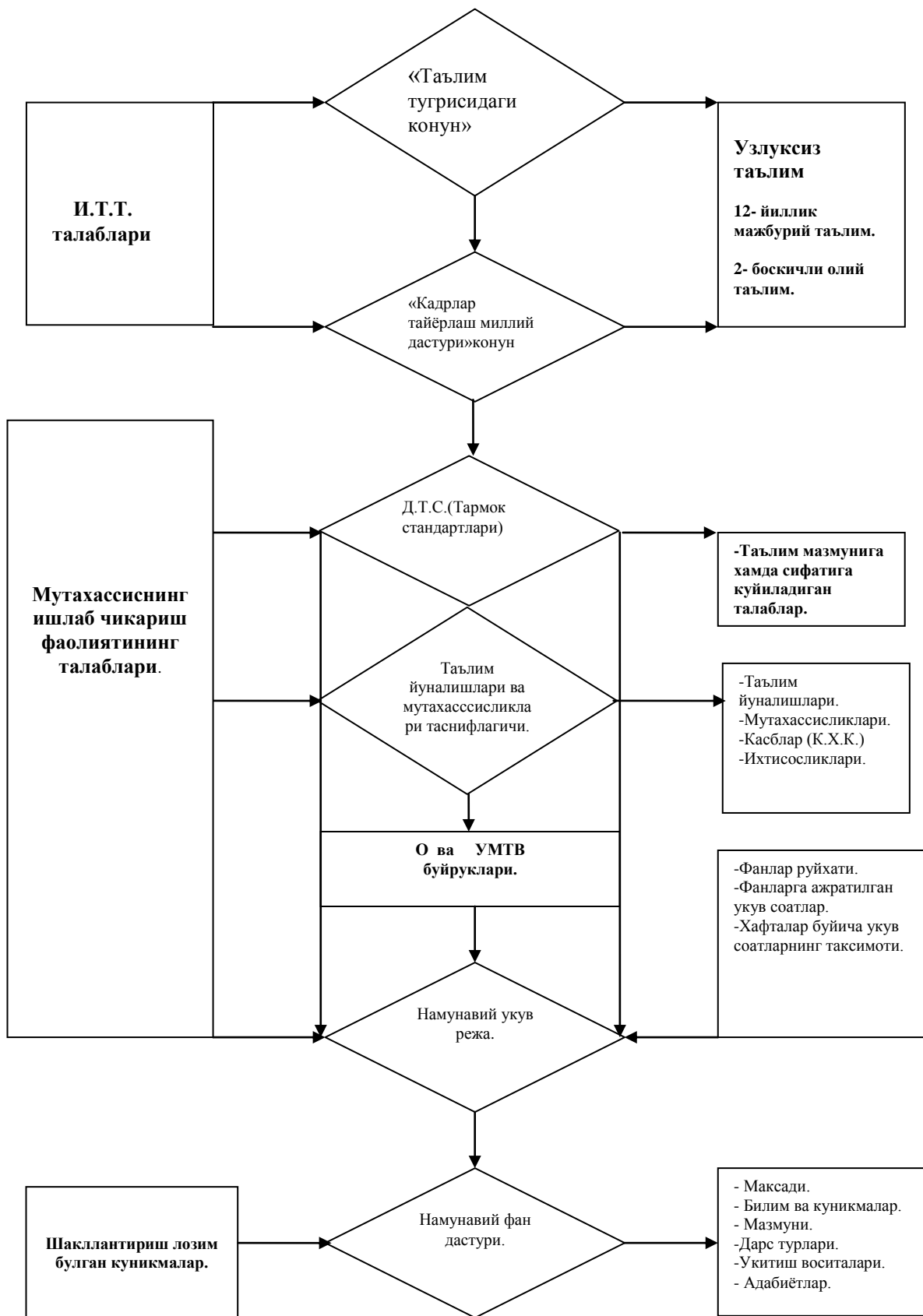
Касб-хунар коллежларнинг битирувчилари муайян бошланғич (касб) ва ўрта-махсус касб-хунар (мутахассислик)таълимига эга бўладилар.Олий таълим тизимида улар олий касб-хунар таълимига эга бўладилар.Демак узлуксиз таълим тизимида изчиллик билан касбий таълимга эга бўлиш учун самарали шароит яратилиши ўқитишнинг узвийлигини таъминлаши билан боғлиқлиги яққол кўриниб турибди.Хозирги кунда бу долзарб муаммо деб ҳисобланади жaxon таълим тизимида,шу жумладан Ўзбекистон Республикасидаги Олий ва Ўрта Махсус Касб Хунар таълим тизимида. Олий ва Ўрта Махсус Касб Хунар таълим тизимида ўқитишни узвийлиги кичик мутахассис ва бакалаврни касбий фаолиятини мазмунини давлат таълим стандарти фан дастурларини чуқур тахлили натижасида ишлаб чиқилган технологияси асосида таъминлаш мумкин.

Олий таълим Ўрта Махсус ,Касб Хунар таълими негизида асосланади ҳамда икки босқичида эга:бакалаврият ва магистратура.Бакалаврият –мутахассислар йўналиши бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган ,таълим муддати камида тўрт йил давом этадиган,таянч олий таълимдир.Ўқув жараён давлат таълим стандарти,ўқув режа ва фан дастурлари орқали ташкил этилади.Бакалаврни фаолият мазмуни ДТС дан

4.Мутахассисни тайёрлашда фаннинг ўрни.

Касб-хунар коллежи тегишли давлат стандартлари доирасида ўрта махсус касб-хунар таълими беради,ўқувчиларнинг касб хунарга мойиллиги,билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантириш , танлаб олинган касб-хунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни эгаллаш имконини беради.Хар бир таълим йўналиши бўйича ўқув хажми меъёрий хужжатлар асосида ташкил этилади.

1 расм.

Меъёрий ҳужжатлар мажмуаси.(1.расм)

ЎМКХТ ни тармоқ стандарти “Автотранспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш ” мутахассислиги бўйича кичик мутахассисларни тайёрлашнинг зарур ва етарли мазмуни ва пировард мақсадларини аниқлайди, таълим олувчиларининг ўқув юктамаларни хажми ва стандарт талаблари назоратларини белгилаб беради.

ЎМКХТ стандарт талаблари таълим олувчиларининг касбий тайёргарлиги сифати ва даражасини баҳолашда асосий мезон ҳисобланади.

ЎМКХТ стандартга ҳар бир фан бўйича касбий таълим мазмунининг зарур етарли хажми белгиланади.

«Мехнат муҳофаза си» фани мазмунининг зарур ва етарли хажми қуйидагича белгиланади.

---- Узбекистон Республикасининг меҳнат муҳофаза си ҳақидаги асосий қонунлари ва меъёрий ҳужжатлар (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- АТКларда ҳавфли ва зарали моддалар билан ишлаш ва улардан сақланиш. (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- АТКлардаги шкастланиш ва касб касалликларини Урганиш ва уларни олдини олиш. (учинчи ўзлаштириш даражаси)

---- Иш хоналари ва майдонлардаги санитария ва гигиена талаблари. (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашдаги ҳавфсизлик техникаси талаблари. (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- Ёнгин ҳавфсизлиги (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- Электр ҳавфсизлиги (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

---- Атроф муҳитни муҳофаза қилиш тугрисидаги қонунлар бўйича чора-тадбирлар (иккинчи ўзлаштириш даражаси)

ЎМКХТ ни тармоқ стандартида ўзлаштириш даражаси қуйидагича изоҳланган:

1-даража – аввал ўрганилган объектлар, хусусиятлар жараёнларни таниш ёрдамга таянган ҳолда амалларни бажариш.

2-даража – намунавий амалларни мустақил равишда ёддан бажариш.

3-даража – аввалдан ўрганилган намунавий амаллар асосида бажарилиши лозим бўлган янги фаолият алгоритминини ярата олиши, махсулий фаолият кўрсатиш.

«Мехнат муҳофаза си» фаннинг ўқув дастури бўйича ўқувчилар қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлишлари лозим.

Кўникма: Фанни ўрганиш натижасида ўқувчилар қуйидаги кўникмаларга эга бўлишлари керак:

- Алоҳида касблар, ҳамда иш турларига меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар тузиш;
- Иш бажарувчилар билан меҳнат муҳофазаси бўйича йўл-йўриқ ўтказишни ва ўтказилган йўл-йўриқларни расмийлаштириш;
- Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисаларни текширишни амалга ошириш;
- Меҳнат муҳофаза сини Холатини маъмурий-жамоат назоратининг таълуқли погонасини ташкил қилишни ва ўтказишни;

- Хона иқлимини, шовқин, титраш, ёритилганлик, газланганлик ва чангланганлик кўрсаткичларини ўлчашни;
- Машиналар, механизмлар, мосламалар ва асбоб-ускуналарнинг хавфсизлик Холатини текшириш;
- Хавфли юклар билан муомала қилиш;
- Кўнгилли ёнгин ўчирувчилар гуруҳига раҳбарлик қилиш;
- Бирламчи ўт ўчириш воситаларидан фойдаланиш;
- Автомобиллар ишлаб чиқарган газлардаги зарарли моддалар миқдорини ўлчаш;
- Автомобиль двигвтеллардан чиққан газларнинг захарлилиги ва тутунлилигини созлаш.

Билим: Фанни ўрганиш натижасида ўқувчилар қуйидаги билимларга эга бўлишлари керак:

- мехнат муҳофазаси соҳасидаги асосий қоидаларни;
- автомобил транспортда мехнат муҳофазасини бошқариш асосларини;
- техникани ишлаб чиқаришдаги мехнат муҳофазаси бўйича мансаб йўриқномасини;
- ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисаларни текшириш ва Ҳисобга олиш тартибини;
- ишловчиларга зарарли ва хавфли ишлаб чиқариш омилларини таъсирини олдини олиш қоидаларни;
- зарарли моддалар билан ишлашда кўриладиган хавфсизлик чора-тадбирларини;
- ишлаб чиқариш санитарияси ва мехнат гигиенаси қоидаларини;
- автомобилларга ТХК ва Т ишларини бажариш пайтидаги хавфсизлик техникаси қоидаларини;
- «Давсаноатомназорати» ва «Бошдавқувватназорати» назоратидаги жойларда ишлашдаги хавфсизлик қоидаларини;
- ёнгин хавфсизлиги қоидаларини;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун асосларини;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича тадбирларни;
- Мазкур фан мехнат муҳофазаси соҳасидаги асосий қоидаларни, Алоҳида касблар, ҳамда иш турларига мехнат муҳофазаси бўйича йўриқномалар тузиш, бажарувчилар билан мехнат муҳофазаси бўйича йўл-йўриқ ўтказишни ва ўтказилган йўл-йўриқларни расмийлаштириш, ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисаларни текширишни амалга оширишни кўзда тутати. Хар бир таълим турида мутахассисни тайёрлашда фанни ўрнини ҳисобга олган ҳолда ўқув мақсадларини тоифалари аниқланади.

Олий таълимда “Мехнат муҳофаза си” фанни мақсади қуйидагича белгиланган:

Автомобилларни самарали ишлатиш масалаларини ечишни ўрганиш.

Фанни ўрганадиган муаммолари:

-----Ўзбекистон Республикаси Олий кенгашининг **6 май 1993 йил 839 сон** фармони билан “Мехнатни муҳофаза қилиш” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасини қабул қилган қонунига ишлаб чиқариш усулларини.

----- Мулк шаклидан қатъий назар меҳнатни муҳофаза қилишнинг ташкил этишнинг ягона тартибини белгилайди, ҳамда фуқароларнинг соғлиги ва меҳнатини муҳофаза қилишнинг таъминлашга қаратилган тадбирларни ишлаб чиқишни.

----Саноат корхоналарида илмий техника тарақиётининг тез суратлар билан кириб келиши, ишчиларни оғир кул меҳнатидан озод қилиш билан бирга уларнинг иш шароитларини яхшиланишига, бахтсиз ходисаларни камайишига шу билан биргаликда иш самарадорлигини оширишга тула имконини

---- “Мехнатни муҳофаза қилиш” га қарши тадбир ва чораларни уз вақтида режалаштириб сунгра амалда уларни бажара олишга қодир бўлишлари ва ундан келиб чиқадиган хулосаларга таянган ҳолда бахтсизликни олдини олишга қодир бўла оладиган чора тадбирларни ишлаб чиқишдан иборат.

Мутахассисни тайёрлашда фаннинг ўрнини асос қилиб олган ҳолда, унинг ўқув мақсадлари шакллантирилади.

“Касбий таълим ” таълим йўналишлари бўйича бакалаврни касб-хунар коллежларининг касбий ва мутахассислик фанлари педагоги сафатида тайёрланади.Шу билан бирга улар ўз таълим йўналишлари бўйича ишлаб чиқаришда , илмий тадқиқот институтларда конструкторлик технологик лойихалаш ташкилотларда турли лавозимларда ишлашлари мумкин.

5. Ўқув мақсадлари мазмунларини белгилаш.

Ўқув мақсади тушунчаси ўрганиш мақсади (ўргатиш мақсади каби) тил шаклига келтирилган

ниятидир. Бошқача қилиб айтганда, ўрганиш мақсади бу ўқишни муваффақиятли тамомлагач, ҳосил бўлган якуний ҳуқ туғрисидаги езма ҳужжатдир. Ўрганиш мақсадларига берилган таърифнинг маъносини қуйидаги ҳолатдан яхши билиб олса бўлади: „Қаерга боришингни билмасдан йўлга чиқсанг, ўзинг кутмаган ердан чиқиб қоласан.“ Назарий дарс ва инструктаж аниқ мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнларидир. Бу жараёнлар аввалдан белгиланган муайян ўрганиш мақсадларига эришиш учун олиб борилади. Агар дарс мақсадлари белгиланмай ўтказилса, у ҳолда дарснинг мазмуний ва дидактик тузилиши у ёки бу даражада тасодифга боғлиқ бўлади. Натижада дарс давомида мавзуга тааллуқли бўлмаган мазмунларга тўхталишга тўғри келади. Бу эса ўз навбатида „аравани қуруқ олиб қочишга“ олиб келади. Мақсадлар аниқ ишлаб чиқилгандан кейингина назарий дарс ва инструктажни мазмуний ва дидактик тузишга кириш мумкин. Бундан инструктор ва ўқитувчи учун ўрганиш мақсадларини танлаш ва аниқлаш вазифаси юзага келади. Назарий дарс ва инструктажларни шакллантириш учун олдиндан мос келадиган мақсадларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади. Дарс ва инструктаж шундан сўнг мазмуний ва методик равишда белгиланган мақсадларга эришиш учун йўналтирилади.

Амалиётда ҳар бир дарс ва инструктаж ўқитиш учун ўрганиш мақсадлари ишлаб чиқилади. Ўрганиш мақсадлари шу орқали қандай стратегиялар ва ресурслар сафарбар этилиши лозимлигини белгилайди. Мазкур стратегия ва ресурслар ҳар қандай ўқув жараёнида бош принциплар сифатида хизмат қилади.

Ўқитиш мақсади таксоманиялари Турли фаолиятлар даражаси Таксоманиялар деб аталувчи ўрганиш мақсадларини классификация қилишни талаб этади, бу классификация ҳуқнинг тартибга келтирилиши ва фаркланишига олиб келади. Ўрганиш мақсадлари

турлича аниқ ёки унча аниқ бўлмаган шаклларда ишлаб чиқилиши мумкин.

Касб-

хунар таълими амалиётида қуйидаги уч тур фарқланади:

Ориентир мақсадлар

Қонунан белгиланиши мумкин бўлган бирламчи таълим мазмунларини тасвирлайди. (масалан: касб-хунар таълими тўғрисидаги қарорларда ифодаланган мазмунлар). Улар ўқишнинг йўналишини белгилаб берсаларда, якуний хулқни ифодаламайдилар.

Умумий мақсадлар

таълимнинг кичикроқ қисмларига таалуқли бўлиб, ўқувчи қобилияти тўғрисидаги умумий маълумотларни тасвирласада, якуний муносабатни ифодаламайди. Умумий мақсадлар ҳам юқорида кўрсатилган хужжатларда берилиши (қарорлар ва рамочный ўқув режаларида) ёки инструктор ва ўқитувчилар томонидан мустақил равишда ишлаб чиқилиши мумкин

Аниқ мақсадлар

ўлчаниши мумкин бўлган аниқ якуний хулқни ифодалайди. Шунинг учун уларга берилган таърифларда мақсадга эришиш индикаторлари, шунингдек, эришиладиган натижа учун мавжуд муҳим шарт-шароитлар (инструментлар) ҳам ўз ифодасини топади.

Аниқ мақсадлар умумий мақсадларни таснифлайди. Аниқ мақсадларнинг мавжудлиги аввало умумий мақсадларга эришиш имкониятини беради.

Аниқ мақсадлар аниқ ифода этилганлиги туфайли таълим жараёнида муҳим ўрин тутади, чунки уларга кўшимча таъриф ва талкин беришнинг зарурияти йўқ. Улар инструктор ёки ўқитувчи томонидан ишлаб чиқилади.

Ўрганиш мақсадлари 3 соҳада тўзилади ва даражаларга бўлинади.

- когнитив ўрганиш соҳаси
- психомоторик ўрганиш соҳаси
- аффектив ўрганиш соҳаси

Когнитив ўрганиш соҳаси

Когнитив соҳаси ақлан қайта ишланган ахборотларни, яъни фактларни, тушунчаларни, принципларни ва усулларни, шунингдек, принципларни анализ ва синтез қилиш, баҳолаш ва қарор чиқариш орқали қўллашни ўз ичига олади. У билимларни едда саклаш, интеллектуал ва кобилиятларни ривожлантириш кузда тутган урганиш мақсадларини ўзи мужассам этади. Ушбу ўрганиш мақсади (BLOOM фикрига кўра) ўсиб бораётган интеллектуал талаблар қаторига киритилиши мумкин

(2 расм)

1. Босқич: фактлар, тушунчалар ва принципларни билиш

2. Босқич: принциплар, коидаларни тушуниш ва англаш

3. Босқич: коидалар, тушунчалар ва конунларни қўллаш

4. Босқич: принцип, усул ва жараёнларни таҳлил қилиш

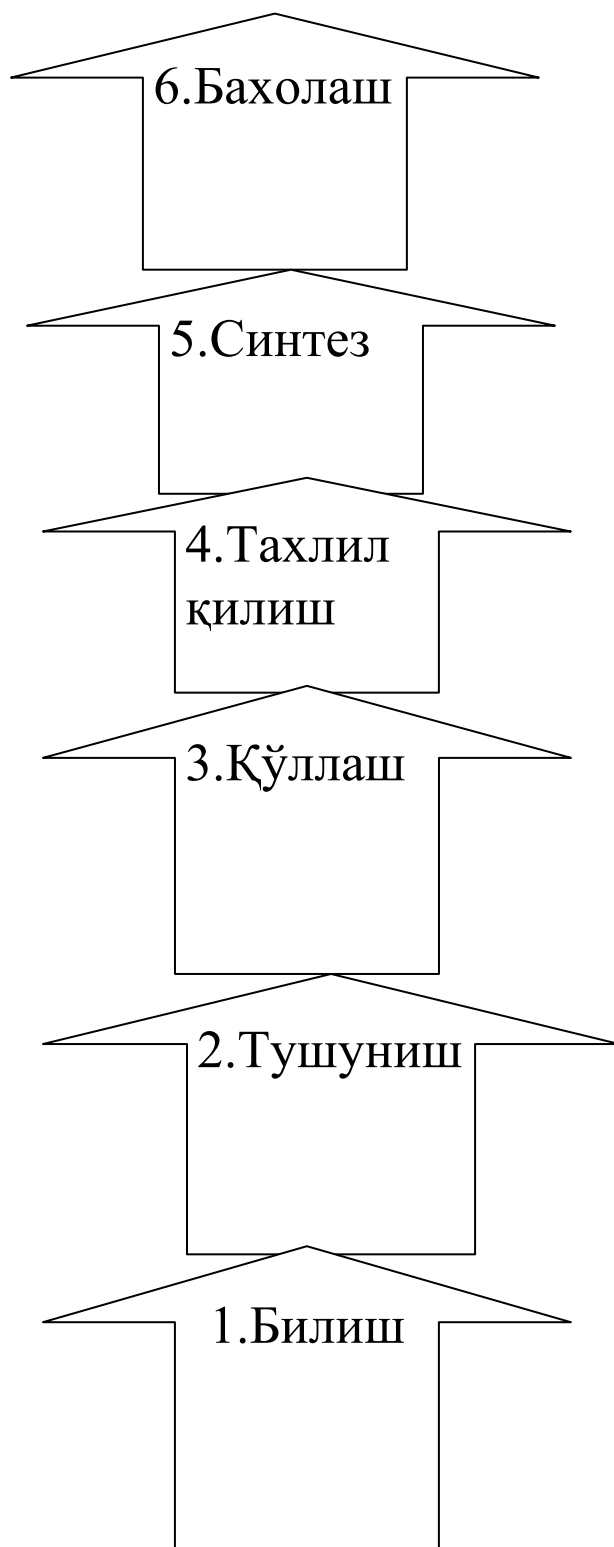
5. Босқич: Синтезлар ўтказиш - билим турларини катгарок алоқадорлик гуруҳларига киритиш

6. Босқич: мезон ва қадриятларга кўра хулқни ва билимларни баҳолаш Когнитив соҳанинг энг куйи босқичи „билим“ деб аталади. Бу кимнингдир фактлар ва принципларни эслаши демакдир. Бу босқичда шахс ўзлаштирган билимларини эслаши, уларни номлаши ва айтиб бериши мумкин.

„Тушиниш“ босқичида хулосалар чиқарилади, мавжуд вазият таҳлил қилиниб, унга алоқадор ҳолатлар аниқланади. Бу босқичда принциплар ва коидалар ўрганилади.

„Қўллаш“ босқичида ўрганилганлар умумлаштирилади ва турли шаклларда қўлланилади. „Таҳлил қилиш“ ва „синтез“ босқичлари шахсга берилган ҳолатни таҳлил қилиш, факт ва принципларни ўрганиш соҳаларидан олган билимлари билан боғлаш ва бу орқали кенг қамровли алоқадорликни аниқлаш имконини беради.

„Баҳолаш“ энг юкори босқич ҳисобланади. У шахсга маълум қадриятларга таалукли ҳолатларни баҳолаш, шунингдек, қарор қабул қилиш ва муаммоларни ҳал қилиш учун баҳолаш инструментларини яратиш имконини беради.

2.Расм Б.Блум таксономияси бўйича ўқув мақсадларини тоифалари

Психометрик соҳаси.

Бу ўрганиш соҳаси амалий иш жараёнлари орқали ҳосил қилинадиган қобилиятлар ва кўникмалар олишга мўлжалланган. Бунда психика орқали бошқариладиган мускул ҳаракатлари (моторик ҳаракатлар) амалга ошади. Амалий фаолият олиб бориш, мисол учун инструмент ишлатиш психомоторик ўрганиш соҳасига тааллуқлидир. Ушбу ўрганиш соҳаси инсон ҳоҳиши томонидан бошқариладиган ҳаракатларни ифодалайди. Улар эса ўз навбатида моторик кўникмаларни талаб этади. У мисол учун оддий, ўрта ва комплекс ҳаракатларга ажратилиши мумкин.

Аффектив ўрганиш соҳаси

У маслак, манфаат, муносабат, қадрият, шунингдек, интизомга нисбатан қараш, меҳнат хавфсизлиги, меҳнатга тайёрлик каби эмоционал ҳолатларга тегишлидир. Хулоса қилиб айтганда, ўрганиш мобайнида уччала ўрганиш соҳалари ҳам қўлланилади.

Назарий дарсда кўпроқ когнитив соҳа, амалий таълимда эса кўпроқ психомоторик соҳа қўлланилади.

Аффектив соҳа кўпинча ўзбўларчиликка солиб кўйилади (бу эса албатта нотўғридир). Шахснинг умумтараккиётига янгича назар ташланиши билангина бу соҳа яна аҳамият касб этиб бормокда.

Ўрганиш максadini таърифланиши Курс дастурларида „Курс максадлари“ дарси кўпинча курсни тасвирлаб беради холос. Бунда „билмок“, тан олмок“, тушунмок“ каби муайян сўзлар тилга олинади. Шундай бўлсада, „ўқувчи тушунади“, англайди“ ёки „билимлар“ олади дейишнинг ўзи етарли эмас. Кимнинг қандай тушунганлигини кай йўсинда текшириш мумкин? Қандай килиб унинг „билимларини“ ўлчаш мумкин? Ўқувчининг белгиланган максадга эришганлигини текшириш мумкин бўлмаса, у холда бундай максадлар режалаштириш ҳеч қандай самара бермайди. Ўрганиш мақсади қанчалик аниқ бўлса унга эришилганлик даражасини баҳолаш шунчалик осон бўлади. Ўрганиш максадларини аниқ ифодалаш ўрганиш максадларининг операциялизация қилиниши демакдир.

MAGER фикрларига кўра ўрганиш мақсадида:

1.Хулк ишонарли ифодаланган фаолият билан тасвирланади

2.Шарт-шароитлар тасвирланиб берилиш лозим. Ушбу шарт-шароитлар остида кутилган хулк кўрсатиб берилади.

Билмоқ	Ўрганмоқ	Ўйламоқ	Кузатмоқ
--------	----------	---------	----------

3.Х
улк
ни
баҳ
ола

ш масштаби кўрсатилиб берилади.

Мазкур баҳолаш масштаби „инобатга олинадиган натижа стандарти" сифатида белгиланади ва одатда аниқ мақсадлар даражасида кўлланилади.

Қанчалик биз ўз мақсадларимизни аниқлаштира олсак, шунчалик уларнинг эришилишига яқинлашамиз. Амалий машғулотлар соҳасида энг кўп кўлланиладиган индикаторлар қуйидагилардир:

- Шарт-шароитлар

- Сифат

- Миқдор

- Вақт

- Бошкатомадан миқдоран

белгиланмаган вазифани

тасвирлаш кейин кечиши табиий.

Шу сабабдан ўрганиш

мақсадларини ифодалашда иш-

ҳаракатни билдирувчи ва иш-

ҳаракатни билдирмайдиган

фёъллар фаркланади.

Қуйидаги ноаниқ иш-ҳаракатни билдирмайдиган фёълларни ишлатмаслик керак:

Тушунмоқ	Ишончи комил бўлмоқ	Англамоқ	Кўрсатмоқ
----------	------------------------	----------	-----------

3

жадвал Ноаниқ иш-харакатни билдирмайдига феъллар.(мисол)

Уларнинг ўрнига ўрганиш мақсадлари учун қуйидаги иш-ҳаракатни ифодаловчи феълларни ишлатиш лозим: (4 жадвал): Когнитив
ўрганиш соҳасида

4 жадвал

Иш –харакатни ифодаловчи феъллар (мисол)

Билиш	Идентификацияламоқ, номламоқ
-------	------------------------------

	Таърифламоқ, рўйхат тузмоқ, умулаштирмоқ, ёзмақ.
Тушуниш	Таққосламоқ, фарқламоқ . тушунтирмоқ, алоқадорлигини аниқлаш, ифодалаш , мисол келтирмоқ.
Қўллаш	Ишлатмоқ, танламоқ топмоқ, тайёрламоқ, ечмоқ, хисобламоқ.
Тахлил қилиш	Фикрламоқ, таққосламоқ, қарама-қарши қўймоқ, тахлил қилмоқ.
Синтез	Классификация қилмоқ, комбинацияламоқ, тузмоқ, конструкциялаштирмоқ, яратмоқ, жамламоқ.
Билимларни баҳолаш	Қарор қилмоқ, баҳоламоқ, оқламоқ, танқид қилмоқ.

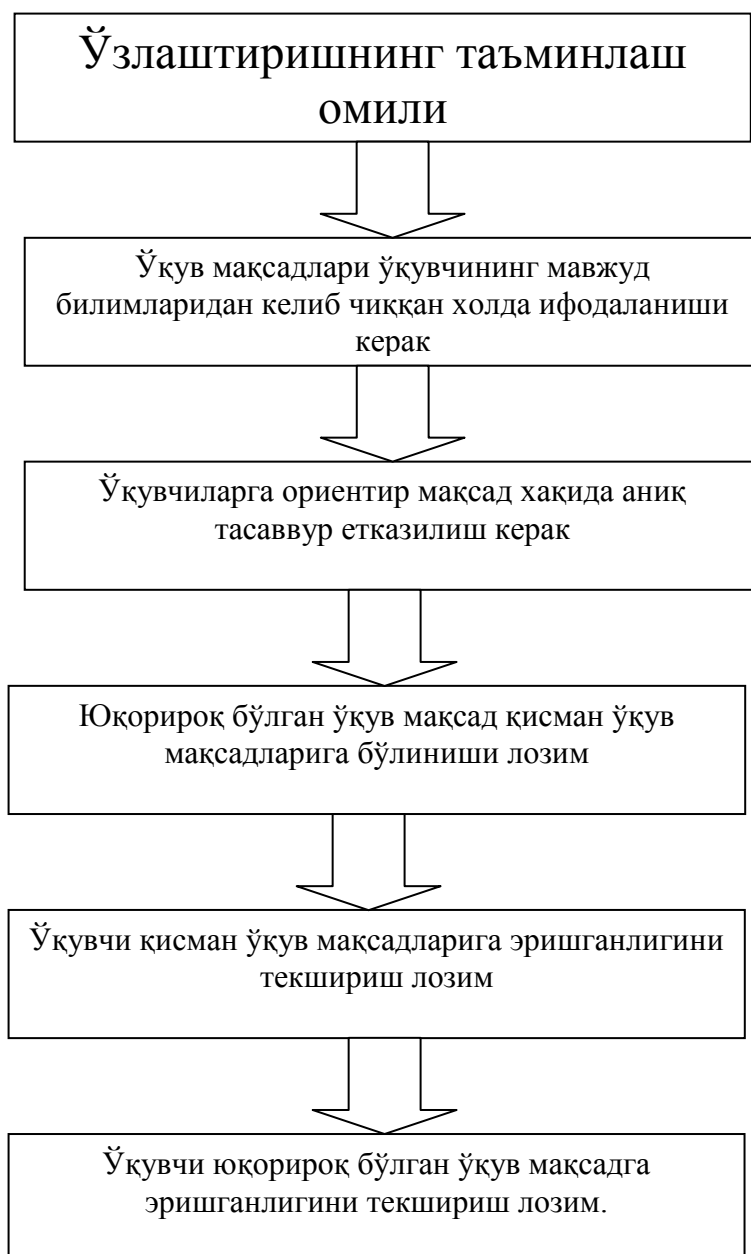
Аффектив ўрганиш соҳасида Ушбу ўрганиш соҳасидаги специфик ўрганиш мақсадларини иш-ҳаракатини билдирувчи феъллар орқали ифодалаш, шунингдек, ўрганиш мақсадларини кузатиш ва баҳолаш қийин кечади. Шундай бўлсада қуйидаги босқичларга бўлишни амалга ошириш мумкин: 5 жадвал

Аффектив ўрганишнинг босқичлари.

1 . Босқич	Қадриятни англамоқ Қадриятни қабул
------------	------------------------------------

	қилмоқ Қадриятга кейинги харакатларда эътибор бермоқ
2. Босқич	Қадриятга талабларга кўра эътибор бермоқ Қадриятга ўз маслагидан келиб чиқиб эътибор бермоқ Эътибор беришда қониқиш хиссига эришиш
3. Босқич	Қадриятни қабул қилмоқ
4. Босқич	Қадриятни тартибини тузмоқ
5. Босқич	Қадриятни тартибига кўра харакат қилмоқ

Ўрганиш мақсадларини танлаш. Ўрганиш мақсадлари ўқув режаси ёки куррикулумда бўлганлиги учун уларнинг таърифлаш хар доим хам талаб этилавермайди. Улар аниқ ўқитиш ниятига биноан мувафаққиятни таъминловчи принципга кўра танлашлари лозим. Қўшимча ўқитиш ва ўрганиш материаллари ифодаланган ўрганиш мақсадлари хам мавжуд бўлади. Агар қўллаш босқичида тасвирланган бундай ўқитиш ва ўрганиш материаллари қўлланилса унда эслатиб ўтилган ўрганиш мақсадларига эришилди, деб хисобласа бўлади. Асосан мавжуд холатга мос келадиган ўрганиш мақсадларини танлаш инструкторнинг вазифасидир, (адресатлар, шарт шароитлар ва мақсад соха анализини солиштиринг.) Агар улар мавжуд мақсадларга мос келмаса, унда уларни модификация қилиш керак. Доимо тахминий ва умумий мақсадлар принципи эътиборга олинсагина маълум миқдордаги аниқ мақсадларни таърифлаш мумкин. Хар доим аниқ мақсадларни белгилаш мақсадга мувофиқ бўлавермайди. Бу хол инструкторнинг натижаларини кузатиш, ўлчаш борасидаги ишларига халақит бериб, инструкторнинг сифатли фаолият кўрсатишига таъсир кўрсатади.

3.расм Ўқитиш мазмунини ишлаб –чиқишни инфраструктураси.

Ўқитиш мақсадларини ишлаб чиқиш бу уларни кўп сонли манбалардан танлаш ва ҳар қайси ўрганиш мақсадига мослаштириш демакдир. **Инструктор** ва ўқитувчилар ўрганиш мазмунларини ишлаб чиқмасликлари керак. Назарий дарслар махсус соҳалардаги амлий машгулотлар учун ўқув китоблари, курс материаллари картотека каби турли манбаларда мавжуддир. Шубилан бирга инструктор ёки ўқитувчининг ўз амалий тажрибаларини ҳам унутмаслик лозим. Шу ўринда аллақачон амалга оширилган бир босқичга тўхталмоқчимиз. Чунки аввалги модулда махсус соҳа таҳлил қилиниши керак, деб айтдик. Унга кура манба материаллари текширилди ва мазмун структураси, шунингдек касб хунар таҳлил қилиб олинди. Ушбу манбалар қайси бўлимларда мақсадни тематик равишда белгилай олади, деган масалани қайтадан текшириб чиқиш керак. Асосий кўрсатмаларни графикада (3 расмда) тасвирланган мазмун инфраструктураси орқали олиш мумкин. Тўлиқ ва тўғри ишлаб чиқилган мазмун инфраструктураси махсус соҳа учун мазмунлар рамакисини яратиш, махсус соҳа тўғрисида умумий тушунча беради. Энди эса дарс ва инструктажлар орқали бериладиган мазмуний бўлимларни белгилаб олиш зарур. Бу босқич учун мазмун структурасини қисмларга бўлиш катта ёрдам беради. Ушбу илк ишлар ва ўрганиш мақсадларга эришиш учун қўлланиладиган аниқ мазмунлар яратиш ва танлаш мумкин.

6.Замонавий ўқув мақсадлари таксономиясини мохияти.

Ўқитиш мақсадлари ўқув -тарбиявий жараёнинг- барча бўлақларини ягона тизимга бирлаштирувчи асосий дидактик тоифа ҳисобланади. Мақсадлар мутахассис тайёрловчи бутун тизимнииг умумий йўналишини белгилайди. Мақсадлар муаммоси педагогиканииг асоси негизи бўлишига қарамасдан, унинг талқинида доимо турли фикрлар ва ёндашувлар мавжуд. Баъзи муаллифлар (В. П. Беспалько) таълимнинг мақсади кутиладиган натижа деб ҳисоблайдилар. (В. Окон) нинг фикрича "мақсад" тушунчаси "натижа"тушунчасидан кўра анча кенг, чунки у бу натижаларга эришиш йўлариини ҳам белгилайди. Шу билан бирга, ушбу муаллиф. мақсадлар ичида шундайлари кам борки, улар таълимнинг мазкур даврида ҳали шаклланган ва ўлчаб, ифода этила олмайдиган шахсий сифатлари сидиришга қаратилган бўлади деган фикрини олға суради.

Ўқитиш амалиётида, кўпчилик ҳолларда мақсадлар мужмал ва отига ифода этилади, улар дастурий материал мазмуни ёки ўқитувчи фаолиятиинг мақсади билан алмаштирилади.

Замонавий психологик ва педагогик адабиётда "мақсадлар таксономияси" ибораси кўи учрайди, "Таксономия" сўзи юнон тилидан олинган бўлиб, "taxis"-тартиб билан жойлаштириш "nomos"-қонунни англатади. Шунинг учун "мақсадлар таксономияси"да биз мақсадларни маълум бир белгисига кўра тизимлашни тушунамиз,

Педагогик жараёнда мақсадларни тизимлаш қонуниятларини излаб топиш муаммоси, психолог ва педагогларни эътиборини доимо ўзига қаратиб келган. Дастлабки педагогик таксономиялардан бири "ўқитиш мақсадларни таксономияси америкалик олим Б, Блум ва унинг шогирдлари томонидан ишлаб чиқилган эди. Кейинчалик Дж. Гилфорд таксономияси пайдо бўлди,

Ҳозирги кунда энг кенг тарқалган Блумнинг ўқув мақсадлар таксономияси тизими ҳисобланади, В.Блум бўйича ўқув мақсадларининг асосий тоифалари қуйидагилар: билиш, тушуниш, қўллаш, анализ, синтез.

Баҳолаш, Ушбу педагогик таксономия ишлаб чиқилган даврдан кунгача фан, техника, технология соҳасида улкан инқилобий тараққиётлар амалга оширилди. XX асрнинг иккинчи ярмида олинган маълумотлар, инсониятнинг тўла

тарихи давомида тўпланган билимларнинг 3 ғ 4 қисмини ташқил этади. Илм-фан ривожининг кўчкисимон ўсишга олиб келмоқда. Ушбу шароитда ҳар бир фан бўйича илмий маълумотларни камида билиш даражасида ўзлаштиришига деярли имконият йўқлигини тан олишимиз даркор. Шунинг учун замонавий ўқув мақсадлар таксаномиясига “тасаввур қилиш” ўзлаштириш поғонасини киритишимиз тўғридир. Ҳозирги кунда илмий-техника тараққиётнинг жадал суръатларни сақлаш олий таълим тизими битирувчиларнинг энг юксак вазифасидир, Буни таъминлаш учун бутун дунё ушбу соҳада ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Биринчи навбатда олий таълим икки босқичли бўлмоқда: бакалаврият ва магистратура. Масалан Болонья декларациясига биноан 29 Европа давлатлари 2010 йилта ECTS кредит технологияга асосланган икки босқичли олий таълим тизимига ўтадилар.

Олий таълимнинг иккинчи босқичи бўлмиш магистратурада ўқув жараён ўзига хос хусусиятлар билан ажралиб туриши муқаррар. Ушбу хусусиятлар замонавий бозор иқтисодиёти талаблари асосида вужудга келмоқда. Бугунга иқтисодиётнинг пойдевори илмий-техника тараққиёти ҳисобланади. Уни жадал суръатлар билан ривожланишига корхоналар, фирмалар, компаниялар, барча муассасалар орасида мавжуд бўлган рақобат асос бўлиб келмоқда.

Рақобат эса мунтазам равишда илмий-техникавий муаммоларни туғдиради.

Магистрнинг вазифаси ушбу муаммоларни аниқлаш ва ечимини ишлаб чиқишдан иборатдир, Бундай кўникмаларни магистратурада ўқиш даврида эгаллаш лозим. Шунинг учун ҳам магистратурада дарслар кейс-стадий шаклида ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Кейс-стадий дарсларида муаммони талаба ўзи аниқлайди, шакллантиради ва ечимини асослаб тавсия қилади. Бир босқичли олий таълим тизимида талаба берилган муаммога ечим ишлаб-чиқади, лекин муаммони аниқлаш кўникмаларига эга бўлмайди.

Кейс-стадий дарсларда тақдим этадиган ҳолатларга, воқияларга талаба ўз муносабатини шакллантиради. Демак бу ерда ўқув мақсадни янги

поғонаси вужудга келмоқда - муносабат. Кўриниб турибдики юқорида баён этилганлар асосида 8 -поғонали ўқитиш мақсадлар таксонимияси вужудга келмоқда (6 жадвал).Жадвал

Ўқув мақсадларнинг **замонавий таксаномияси**. 6 жадвал

№	Тоифалар	Феъллар
1	Тасаввур	Кўрсатиш,айтиб бериш,номламоқ.

2	Билиш	Қайтариб айтиш,ифодалаш,такрорлаш.
3	Тушуниш	Очиб ташлаш,тушунтирмак,изох бериш
4	Қўллаш	Хисоблаб чиқариш,фойдаланиш,хисоблаш
5	Тахлил	Таснифлаш,тақсимлаш,қисмларга ажратиш
6	Синтез	Умумлаштириш,тузиш,лойихалаш.
7	Баҳолаш	Исботлаш,асослаш қиёлаш.
8	Муносабат	Аниқлаш,шакллантириш,тавсия ишлаб чиқиш.

Умум мақсадларни таксаномияси бўйича барча тан оладиган ягона ёидашув ханузгача мавжуд бўлмасада педагогик адабиётда дидактик мақсадлар икки йўналиш бўйича таснифланиши кузатилади: Даражаси бўйича (умумпедагогик, фанлар бўйича тезкор) ва дидактик. Вазифалар бўйича (билим олиш ва амаллар бўйлаб).

Мақсадларнинг кўп даражалиги қуйидаги тартибда аниқланади (Л.В.Борисова бўйича).

1 даража - машгулотлар муайян турнинг тезкор (оператив) ўқув мақсадлари.

2 даража - фаннинг ўқув мақсадлари.

3 даража - ўқитишнинг умумпедагогик мақсадлари.

Умумпедагогик мақсадлар (3-даража) мазмуни мутахассиснинг моделини ёки малакавий тавсифномасини акс эттиради ва зарурий назарий ҳамда касбий билимларни, малакаларни ва шахсий сифатларини белгилайди. Фаннинг ўқув мақсадларни (2-даража) ўқув фанининг мазмуни ва хусусиятларини акс эттирди. Модул ўқитишда 2-даражани мақсадларни П.Юцявечине [70] таърифдан сўнг, мажмуавий дидактик мақсад деб юритила бошланди ва у тўла модулли дастурда амалга оширилади.

Ўқув машгулотлари муайян турнинг тезкор (оператив) мақсадлари (1-даража) билимлар, кўникмалар, фикрлаш амаллари, ижтимоий — коммуникатив малакалар тилида ифода этилади.. Бу эса ўқув фаолиятини аниқ ташкил этишга имконият беради. Модулли ёндошувида тезкор мақсадлар даражасига интеграллашувчи деб аталувчи ва жорий мақсадлар (П.Юцявечине бўйича) мос келади. Интеграллашувчи мақсадлар муайян модулар орқали амалга оширилади. Ҳар бир интеграллашувчи дидактик мақсад хусусий дидактик мақсадлардан иборат бўлади. Жорий мақсадлар модулни ташкил этган ўқув элементлари орқали амалга оширилади,

Бизнинг фикримизча ўқув мақсадларини куйидаги 5-даражали шкала бўйича аниқлаш мақсадга мувофиқдир:

1 даража - умумпедагогик мақсадлар.

2 даража - фанлар блокининг (макромодулар) ўқув мақсадлари.

3 даража - фаннинг ўқув мақсадлари.

4 даража - ўқув машғулоти муайян турининг ўқув мақсадлари.

5 даража таянч ибора ва тушунчаларнинг ўқув мақсадлари

Фанлир блоки ўқув мақсадлари (2-даража) мутахассис малакавий тавсифномаси йўналишларининг бири бўйича тайёрлашни белгилайди. У ўқув режасининг ўзаро узвий боғланган фанлар блокинни ўзлаштириш орқали амалга оширилади.

Модулли уқитишга утишда куйидагиларини амалга ошириш куста тутилади:

Ишчи уқув режани чуқур таҳлили асосида, узаро чамбарчас алоҳида макромодулар тўплами сифатида каралади.

Кўпчилик холларда куйидаги уч турдаги макромодулар тузилиши мумкин:

а) гуманигар фанларни ўз ичига олади;

б) иктисодий фанларни ўз ичига олади;

в) умумтаълим, умутехник, умумкасбий ва махсус фанларни ўз ичига оладиган.

Ҳар кайси макромодулнинг мутахассисни шакллантиришда, ўз мақсад ва вазифаси бўлади.

Маълум макромодулни ўрганиш мақсади, унга кирадиган фанларнинг ўрганиш мақсадларидан келиб чиқади.

- Ҳар кайси макромодулнинг ўрганиш мақсадлари туплами, давлат таълим стандартларида акс эттирилган, мутахассис кадр тайёрлашни бош мақсадини ташкил этади.

- Ҳар кайси макромодулнинг мақсади аниқ тузилган бўлиб, унинг биринчи фани ўрганила бошлаганида, ўқувчиларга етказилиши лозим. Макромодулнинг хар бир кейинги фани ўрганила бошлаганида, фаннинг ўрганиши мақсадлари талабларга етказилиши зарур,

- Ҳар қайси макромодул . ичида, ўрганиладиган фанларнинг оптимал кетма-кетлиги ва уларни ўрганиш муддатлари ўрнатилади. Яъни ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаб фанлари ўрганилиш муддатларини ва шу орқали макромодудии ўрганилиши муддатларини қискартиришга эришиш зарур,

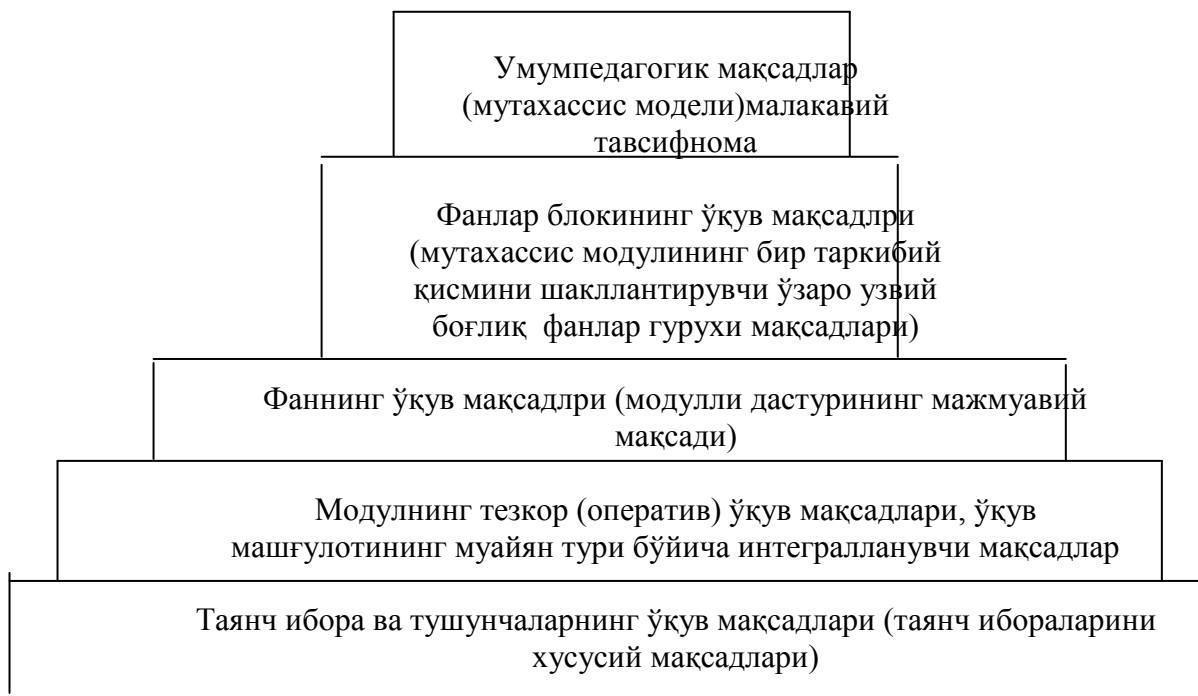
Уқув соатлари ҳажми катга бўлмаган (хафтада 1-2, айрим ҳолларда 3 соатли аудитория машғулоти) фанлар, блок фанлар рўйхатига киритилиши, мақсадга мувофиқ бўлади ва улар ўқув семестрнинг биринчи еки иккинчи ярмида ўтилиши мумкин,

» Макромодуллар вертикал яқин ўзаро борликликларни ҳисобга олиш асосида тузилади, аммо уларни ўрганилиш муддатларини ўрнатишда макромодуллар орасидаги горизонтал боғлиқлар ҳисобга олиними лозим.

* Ўқув материалнинг такрорланишини олдини олиш мақсадида. макромодулга кирувчи фанларинг, ўқув дастурларини ўзаро боғлиқлиги таъминланади.

Таянч ибораларнинг ўқув мақсадлари (5-даража). Таянч ибораларнинг ўқув мақсадлари, мутахассисни тайёрлашда муайян фаннинг ўрнини. инобатга олган ҳолда ўқув материалнинг ўзлаштириш даражасини белгилайди. Шу асосда машғулоти турлари аниқланади. Бу ёндашувдан тезкор (оператив) мақсадлар фанининг модуллари бўйича белгиланади. Таянч ибораларнинг ўқув мақсадлари алоҳида даражага ажратиш фанининг ўқув мақсадларини аниқлаштиришга қаратилган.

Модулли ўқитиш контекстида дидактик мақсадлар пирамидаси қуйидаги кўринишга эга бўлади 4. Расм).

4-Расм Дидактик мақсадлар пирамидаси.

Дидактик мақсадлар даражалар бўйича таснифлашидан ташқари, мақсадлар таксаномияси уларни тури бўйича яъни дидактик вазифаларга (функцияларга) кўра таснифлашни ҳам назарда тутди: билим олиш (гносеологик) бўйича, фаолият (функционал) бўйича мақсадлар,

Билим олиш (гносеологик) бўйича мақсадлар ўқув материалининг асосан назарий мазмуни орқали амалга оширилади. Модулларнинг ахборот материали (гносеологик) белгиларга кўра, яъни таянч иборалар ва ўқув фани усуллари атрофида шакллантирилади. Билиш учун хизмат қиладиган модулли дастурлар ўқувчиларнинг фундаментал билимларини шакллантириш мақсадида тузилади.

Фаолият бўйича мақсадлар ўқув мазмунининг асосан амалий қисми орқали рўёбга чиқарилади ва у ўқувчиларда кўникма ва малакаларни шакллантириш учун хизмат қилади, Модулнинг мазмуни функционал белгиларга кўра тузилади, яъни у билим олиш ва (ёки) касбий фаолиятнинг функциялари, усуллари, йўллари атрофида шакллантирилади, Фаолият бўйича модулли дастурлар кўпчилик ҳолларда мутахассисни касбий тайёрлаш учун тузилади,

Билим олиш бўйича дастлабки модулли дастурлар Дж. Рассеп томонидан яратилган эди, Ўқувчининг таянч тайёргарлигининг муҳимлигини таъкидлаб, у гиосеологик белгиларга кўра модуллар вомодулли дастурлар ишлаб чиқди, Худди шундай тамойилга асосланиб, С.Н.Постлейтвейт ва Ж.Новаклар модулли дастурлар тuzдилар.

80 - йилларнинг бошида И.Ирокоченко меҳнат нинг халқаро ташкилоти мутахассислари билан ҳамкорликда ишлаб чиқариш усталарининг малакасини ошириш учун фаолият бўйича модулли дастур ишлаб чиқилган эди. И.Прокоченко эксперт йўли билан устанинг ишлаб чиқариш фаолиятидаги 34 та вазифасини ажратиб кўрсатди ва шуларга " мувофиқ модулли дастур таркибига 34 та модул киритди, ҳар бир модул муайян вазифага ўргатишга қаратилган эди.

Фаолият бўйича модулли дастурлар ҳозирги пайтда Турин шаҳридаги малака оширишининг Халқаро марказида ўқитувчиларни қайта тайёрлашда Швеция ва Англияда. ўрта касб -ҳунар таълими тизимида Коломбодаги Давлат техника коллежида, Канададаги Квебек университетининг техник касб-ҳунар курсларида томонидан техника билим юртлари талабаларида кўникмалар ҳосил қилиш учун фаолият модуллари яритилган В.М Гореев. С.И.Кулинов, Е.М.Дурколар машинасозларни тайёрлаш учун фаолият модуллари ишлаб чиққанлар.

Ушбу муаллифлар томонидан модулли яратишдан мақсад ҳар бир мавзу мазмунини касбий, педагогик ва дидактик вазифаларга кўра таркибий қисмларга бўлиш, барча таркибий қисмлар учун ўқитишнинг мақсадга мувофиқ тури ва шакллари аниқлаш, уларни вақт бўйича мувофиқлаштириш ва ягона мажмуага йиғиш ҳисобланади.

Ўзбекистонда т.ф.д. Авлиякулов Н.Х. ва Мусаева Н.Н. томонидан касб ҳунар коллежларида кичик мутахассисларни касбий тайёрлаш учун фаолият (операцион) турдаги модулли дастурлар ишлаб чиқилди. Мазкур дастурлар бўйича кичик мутахассислари тайёрлаш доирасида ихтисосликка ўргатиш амалга оширилади. Умумлаштириб таъкидлаш мумкинки ўқув мақсадларининг 5-даражани шкала

бўйича шакллантириш мақсадга мувофиқдир. Бунда ҳар бир таянч иборани ўзлаштириш даражасини белгилайдиган аниқ тоифадаги ўқув мақсадини шакллантиришга имконият пайдо бўлади.

7. Касбхунарколлежидаги “Мехнат ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш” фанини мазмуни қуйидагилардан иборат I бўлим. Мехнат муҳофазасининг умумий масалалари

1-Мавзу. Мехнат муҳофазаси асосий меъёрий Хужжатлар

Мехнат шароитини соғломлаштириш ва яхшилаш уни Хавфсизлигини ошириш хўжалик ва касаба уюшма ташкилотларини муҳим вазифасидир. Конституциядаги мехнат муҳофазаси масалалари. Давлат корхонаси (бирлашма) тўғрисидаги ШИЖИни қонундаги мехнат муҳофазаси масалалари. Корхона, муассаса ташкилотларини ишчи ва хизматчилари учун намунавий мехнат тартиби қоидаси. Мехнат муҳофазасининг қоида ва меъёрлари. Мехнат муҳофазаси бўйича тармоқ қоидалари, йўриқномалар.

Мехнат хавфсизлиги стандартларининг тузилмаси (МУСТ). Мехнат шароитини яхшилашдаги МУСТнинг ахамияти ва ўрни. Мехнат хавфсизлиги стандартлари белгилашнинг тузилиши. Стандартлаштириш жойлари. Автомобил транспорти корхона ва ташкилотларида мехнат хавфсизлиги стандартларини тадбиқ қилиш бўйича ишни ташкил қилиш. Мехнат хавфсизлигининг асосий стандартлари: ГОСТ 12.0.001-82 (СТ СЭВ 829-77), МХСТ "Асосий қоидалар", ГОСТ 12.0.003-74 (СТ СЭВ 79-77), МХСТ "Хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллар ГОСТ 12.0.004-79 "Ишчилар мехнат хавфсизлигига ўқитишни ташкил қилиш" ГОСТ 12.3.017 "Автомобилларни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатишда, хавфсизликнинг умумий талаблари».

Мехнат муҳофазаси Холати устидан давлат жамоат ва муассаса назорати. «Давсаноатомназорати», «Бошдавкуватназорати», «Давсанназорати», «Давённазорати», «Давлат автомобил назорати», касаба уюшмаси, МКни мехнат

Хуқуқи назорати, касаба итифоқи қўмитасини меҳнат муҳофазаси бўйича Хайъати, меҳнат муҳофазаси жамоатчи назорати, юқори хўжалик ташкилотлари меҳнат муҳофазаси хизматини Хуқуқ ва вазифалари. Меҳнат муҳофазаси қонунларини қоида ва меъёрларини бузганлиги учун интизомий. маъмурий, моддий ва жиноий жавобгарлик.

2-Мавзу. Меҳнат муҳофазасини амалга ошириш

Автомобил транспортидаги меҳнат муҳофазасини бошқариш тузилмаси. Бошқаришнинг вазифаси ва масалалари. Меҳнат муҳофазаси бўйича мансабдор шахсларнинг Хуқуқ ва вазифалари, лавозим йўриқномалари. Меҳнат муҳофазаси бўйича ишни режалаш. Жамоа шартномаси. Жамоа шартномасига илова қилинадиган Меҳнат муҳофазаси бўйича битим. Меҳнат муҳофазаси бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш. Корхонани меҳнат муҳофазаси хизмати меҳнат муҳофазаси муҳандислигини асосий вазифалари. Меҳнат муҳофазаси Холати устидан тезкор ва маъмурий жамоат назорати ишлаб чиқаришдаги бахтсиз Ходисаларни текшириш ва Хисобга олиш тартиби. Гуруҳли бахтсиз Ходисаларни ва ўлим билан янунланган бахтсиз ходисалар махсус текшируви. Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ходисалар тўғрисидаги Хисобот (Н-І шакли № 7-ТВН шакли). Меҳнат санитар техник Холатини Хужжатлаштириш, меҳнат муҳофазаси даражасини Хисобга олиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш. Меҳнат муҳофазаси юзасидан ишни рағбатлантириш.

3-Мавзу. Автомобил транспорти корхоналарида хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари. Зарарли моддалар билан ишлашда хавфсизлик чоралари.

Шахсий муҳофаза воситалари.

Автомобил транспорти корхоналаридаги хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари. Меҳнатни санитар гигиеник шароитини назорат қилиш. Газланганликни, Хавонинг чангланганлигини, оби-Хавонинг шароитини, ёритилганликни, шовқин ва титрашни, автомобиллар чиқарадиган зарарли газлардаги ва оқава сувлардаги зарарли моддаларнинг миқдорини текширадиган асбоблар. Этилланган бензин, антифриз, метанол, эпоксид омиллари, тормоз суюқликлари билан муомала қилишдаги қоидалар. Шахсий муҳофаза воситалари. Таъминлаш тартиби, бериш меъёри сақлаш тартиби. Олдини олувчи ишлов ва тузатиш.

Амалий ишлар

Хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омилларини ўлчовчи асбоблар ва чангланганликни, газланганликни, шовқин ва титрашни ўлчаш. Олинган маълумотларни йўл қўйиладиган юқори миқдорлар билан таққослаш. Ўлчанган маълумотларни санитар техник ҳолатини Хужжатда қайд қилиш.

4-Мавзу. Автомобил транспорти корхоналарида ишлаб чиқариш шикасти ва касб касалликларни олдини олиш

Ишлаб чиқариш касби ва касб касалликларини асосий сабаблари (техникавий, рухий, физиологик, иқтисодий). Автотранспорт корхоналарида ўзига хос бахтсиз ҳодисалар. Ишлаб чиқариш шикастини таҳлил қилиш усуллари. Шикастни таҳлил қилишни статистик усулини бир туридай гуруҳлаш ва типографик усуллари. Шикастни таҳлил қилишни монографик усули. Шикастни таҳлил қилишнинг вазият усули. Сабабнинг оқибат билан боғлиқлик схемалари.

Мехнат хавфсизлигини ошириш бўйича ташкилий тадбирлар. Мехнат муҳофазаси бўйича йўл-йўриқ бериш. Мехнат муҳофазаси бўйича барча турдаги йўл-йўриқларни ўтказиш тартиби. Ўта хавфли ишларда банд бўлган ишчилар ва муҳандис техник ходимларини ўқитишга қўйиладиган махсус талаблар. Автотранспорт корхона-ларини ва унинг бўлимларини ва мутахассисларини ўқитиш. Мехнат муҳофазаси бўйича бурчаклар, хоналар ва оғохлантирувчи суръатлар. Мехнат муҳофазаси бўйича маърузалар, амалий машқлар, кўрик мусобақаларни ташкил қилиш. Ишлаш ва дам олишнинг энг маъқул маромини таъминлаш. қўшимча таътилга чиқиш ва қисқартирилган иш куни Ҳуқуқини берадиган ишлаб чиқаришлар, бўлимлар, касблар, мансаблар. Аёллар ва 18 ёшдан кичик шахсларни меҳнатидан фойдаланиш қоидалари. Хомиладор аёллар ва болалик аёлларга бериладиган имтиёзлар. 18 ёшдан кичик бўлган шахсларга иш вақтининг қисқартирилган муддати. Ишловчиларга даволаш, касалликни олдини олувчи хизмат кўрсатишни ташкил қилиш. Дастлабки ва даврий ижобий кўриклар.

Амалий ишлар

қуйидаги ҳолларда шикастлардаги бахтсиз ҳодисаларни вазиятга қараб сабабини оқибати билан боғлиқлик баёнини тузиш баробарида таҳлил қилинсин:

- гилдиракларни дамлашда ёки йигишда сақлагич халқанинг отилиб кетиши;

- вақтинчалик таянчга кўтарилиб қўйилган автомобилнинг тушиб кетиши;
- ишловчига юкни тушиб кетиши;
- автомобилнинг ўз-ўзидан ҳаракатга тушиши.

II бўлим. Ишлаб чиқариш санитарияси ва гигиенаси

5-Мавзу: Мехнат муҳофазасини Худудга, ишлаб чиқариш ва ёрдамчи биноларга талаби

Мехнат муҳофазасини автотранспорт корхонаси худудига транспортни келиши ва ўтиш йўлларига, одамлар ўтиш йўлларига, автомобилларни сақлаш хоналарига ва таъмирланиш жойларига талаблари. Мехнат муҳофазасини, автомобилларни дала шароитларида вақтинчалик туриш жойларига қўйиладиган талаблар. Сиқилган ва суюлтирилган газда ишлайдиган автомобиллар сақланадиган хоналарга қўйиладиган қўшимча талаблар. Мехнат муҳофазасини автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва уларни таъмирлаш хоналарига, ювиш жойларига, аккумулятор ишлари бажариладиган хоналарга, маъмурий ёрдамчи ва санитар маиший хоналарга қўйиладиган талаблари.

6-Мавзу. Мехнатни санитар-гигиеник шароитлари

Автомобил транспорти корхоналарини иш мухитининг Хавоси. Хаводаги зарарли моддалар ва уларни одам аъзоларига таъсири иш мухити Хавосидаги зарарли моддаларнинг йўл қўйиладиган юқори қуюқлиги. Иш мухити Хавосида бўлган зарарли моддалардан ишловчиларни Химоя қилишнинг биологик тадбирлари. Ишлаб чиқариш хоналарининг оби-Хаво шароитлари. Харорат, нисбий намлик ва Хаво ҳаракати тезлигининг энг мақбул ва йўл қўйиладиган кўрсаткичлари.

Мақбул оби-Хаво шароитини таъминлаш бўйича тадбирлар. Хаво алмаштириш. Иситиш. Ишлаб чиқариш шовқини, ультратовуш ва титрашга қарши кураш усуллари. Ишлаб чиқаришдаги ёритиш. Техника нафосати. Ишлаб чиқариш хоналарини ички қиёфасини мақбул рангга бўйаш.

Амалий ишлар

Хавонинг Ҳаракат нисбий намлигини ва Ҳаракат тезлигини табиий ёритилганлигини ўлчаш. Олинган миқдорларни меъёрланган миқдорлар билан

таққослаш. Олинган ўлчамларни санитарлик хужжатида қайд қилиш. Ишлаётган автомобил двигателидан хонага чиқарилаётган зарарли моддалар миқдорини Хисоблаш. Умумий шабадалатгич хонага етказиб бериши керак бўлган Хавонинг миқдорини аниқлаш. Ортиқча нам бўлганда, ортиқча иссиқ бўлганда, зарарли моддалар ажралиб чиққанда ишлаб чиқариш хоналаридан иссиқлик йўқотилишини Хисоблаш.

Ш бўлим. Хавфсизлик техникаси

7-Мавзу. Харакат таркибини техник Холати ва жиХозланишга умумий талаблар

Хайдовчининг иш жойи. Юк автомобилларини, тиркама ва ярим тиркамаларни, одамлар ташиш учун белгиланган юк автомобиллари, ўзи ағдаргич автомобиллар, шаХарлараро ва халқаро ташишни бажарувчи автобуслар ва автомобилларни техник Холати ва жиХозланишига қўшимча талаблар. Совуқ фаслларда ишлатиладиган мосламалар.

Амалий ишлар

Харакат таркибини техникавий Холати ва ускуналарини кўздан кечириш. Автомобилларни тўхташ йўлини, рул бошқармаси люфтини аниқлаш.

8-Мавзу. Хавфли юкларни ташиш пайтида хавфсизлик техникаси талаблари

Юкларни хавфлилик даражаси бўйича тоифаси. Хавфли юкларга белги қўйиш. ГОСТ 19433-81 “хавфли юклар». Тоифалаш, хавф белгилари. Хавфли юк ташиладиган Харакат таркибига талаблар. Чиқариш қувурига, ёқилги идишига, электроускуналарга ва кузовга қўйиладиган талаблар. Суюлтирилган газлар, осон аралаштирувчан ва ёнувчан суюқликларни ташишга белгиланган автоцистерналарга қўйиладиган талаблар. Хар хил турдаги хавфли юкларни ташишда хавфсизлик талаблари. Хавфли юкларни ташишда қатнашувчи Хайдовчи ва кузатиб кетувчи шахсларга қўйиладиган талаблар.

9-Мавзу. Юк ортиш ва туширишда хавфсизлик техникаси талаблари.

Юкларни қўлда кўтариш ва ташишдаги йўл қўйиладиган юкни энг юқори огирлиги меъёри. Юк ортиш ва тушириш ишларини ташкил қилиш. Юкларни огирлиги бўйича тоифалари (тури). Юк ортиш ва тушириш майдонлари, омборларига

қўйиладиган талаблар. Қўтариш ташиш қурилмаларини ишлатишдаги хавфсизлик шартлари. Юк қўтариш кранларни Давсаноат назорати ташкилорларида рўйхатдан ўтказиш. Юк қўтариш кранларини техник текширишдан ўтказиш. Қўтариш ташиш қурилмаларини тузатилишига, илгич тузилмалари ва мосламаларини ишлатишга қўйиладиган хавфсизлик техникаси талаблари.

Пўлат арқонларни, пайвандланган ва парчинланган занжир ва илгакларни ишга яроқлилигини аниқлаш. Идишни кўздан кечириш. Юкдан тушириш ишларини бажарувчи ходимга қўйиладиган талаблар. Юкларни юклаш ва жойлаштириш қоидалар.

10-Мавзу. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникаси қоидалар

Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизликнинг умумий талаблари. ГОСТ 12.3. 17-79 «Автомобил-ларни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш, Хавфсизликни умумий талаблари. Автомобил, агрегат ва агрегат қисмларни тозалаш ва ювиш пайтида хавфсизлик талаблари.

Автомобил ва агрегатларнинг техникавий Холатини текшириш. Газ балонли автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникасининг қўшимча талаблари. Нуқсон аниқлаш, чилангарлик, аккумулятор, пайвандлаш, темирчилик, рессор, мисгарлик тунукасозлик, кузов, гилдирак йиғиш, вулқонлаш, буюқчилик, зангга қарши ишлов бериш ишлари, металл ва ёғочларга механик ишлов беришда хавфсизлик техникаси талаблари.

Харакат таркибига техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш технологк жараёнлари тури бўйича.

Амалий ишлар

Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда фойдаланиладиган иш жойларининг холатини, асбобларни созлиги ва дастакларни техник Холатини кўздан кечириш. Асбобларнинг ишга яроқлилигини аниқлаш. Текширилган дастгоҳни техник Холатини хавфсизлик техникаси талабларига мослигини қайдномасини тузиш. Ишлаб чиқариш бўлинмасини санитар техник холатини текшириш натижаси бўйича Хужжатларни тўлдириш. Ишчиларни меҳнат муҳофазаси бўйича йўриқномасини тузиш.

11-Мавзу. Сиқилган газ ва Хавони қувватидан фойдаланишдаги хавфсизликни асосий шартлари

Босим остида ишловчи идишларни ишлатишдаги хавфсизлик талаблари. Босим остида ишловчи идишларни «Давлатсаноатотом-назорати ташкилотларида рўйхатдан ўтказиш. Босим остида ишловчи идишларни техникавий синовдан ўтказиш. Автомобилларда ёқилги сифатида ишлатилгадиган қисилган газли балонларни техникавий синовдан ўтказиш. Буг ва сув иситиладиган қозонларни ишлатиш пайтидаги хавфсизлик талаблари. қозонларни, буг иситгичларни ва экономайзерларни «Давлатсаноатотомназорати» ташкилотлари рўйхатидан ўтказиш. қозонларини, буг иситгичларни ва экономайзерларни техникавий синаш. Текшириш-ўлчаш асбоблари. қозонхонага қўйиладиган талаблар. қозонхоналарни тузатишда хавфсизлик техникаси талаблари. Хаво сиқиш ускуналарини хавфсизлик қурилмалари: сақлагич, Хабар бериш ва блокировкалаш. Хаво сиқиш ускунасини даврий ва режали кўриқдан ўтказиш. Хаво ўтказгичга қўйиладиган талаблар. «Давлатсаноатотомназорати» назоратидаги жойларда назорат ва хавфсизлик ишларига босим остида ишловчи идишларга: қозонларга, бугиситгичларга, экономайзерларга ва Хаво иситгичларга хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш тартиби. Хизмат кўрсатувчи ходимларни ўқитиш ва билимларини даврий текшириш.

12-Мавзу. Электрхавфсизлиги

Электр токининг одам аъзоларига таъсири. ГОСТ 12.1. 038-82 «Электр хавфсизлиги. Тегиш кучланишлари ва тоқларни йўл қўйиладиган юқори даражалари». Электр ускуналари ва ишлаб чиқариш хоналарининг электр хавфсизлиги даражаси бўйича тоифалари. Электр токидан шикастланишдан химояланишнинг техник усуллари ва воситалари. Электр ускуналарини ишлатишда электр хавфсизлиги талаблари. Кучли электр симлари, ёритиш қурилмалари электро харакатга келтиргичларини, трансформатор ва АТКнинг бошқа электр хўжалиги ишларидаги электр хавфсизлиги талаблари. Электр асбоблар ва кўчма электр чирогидан фойдаланишдаги хавфсизлик талаблари. Статик электр тармогининг хавфли таъсиридан Химояланиш.

IV бўлим. Ёнгин хавфсизлиги

13-Мавзу. Транспорт корхоналарида ёнгин хавфсизлиги

Ёнгин хавфсизлигини таъминлаш бўйича давлат чора-тадбирлари Ёнгин назорати ташкилотларини вазифалари ва уларни ҳуқуқлари. Автотранспорт корхоналаридаги ёнгин сабаблари, қурилиш иншоотлари ва тузилмалари, уларни ёнгинга хавфли хусусиятлари. Ўтга чидамлик чегараси ва ўтти тарқалиш чегараси. Автотранспорт корхоналарини хоналарини портлаш, ва ёниш хавфи бўйича тоифаси.

14-Мавзу. Ёнгинни олдини олиш

Ёнгиннинг олдини олишни вазифалари ва умумий чоралар. Ёнгиндан сақланишни ташкил қилиш. Автотранспорт корхонаси ва уни алоҳида устахоналарини, бўлимларини ёнгин хавфсизлигига жавобгар шахслари ва уларнинг вазифалари. Ёнгинга қарши кўнгилли уюшмалар. Ёнгин – техникавий хайъати. Ёнгинга қарши йўл-йўриқ. Ёнгин техникаси бўйича энг зарур билим бериш юзасидан машгулотлар. Ёнгиндан Хабар бериш ва алоқа воситалари. Ёнгинларни ўчириш усуллари ва воситалари. Автотранспорт корхоналарининг ишлаб чиқариш хоналари учун бирламчи ўт ўчириш воситаларининг меъёри.

Амалий ишлар

Ишлаб чиқариш бўлинмасида ишлатиладиган осон аланга-ланувчан ёки ёнувчан суюқликни чакнаш харорати аниқлансин ва олинган натижалар асосида айни бўлинманинг хонасини портлаш, ёниш ёки ёнгин хавфи бўйича қайси турга кириши хақида хулоса қилинсин. Ўтти ўчиргичлар, қум ва сув билан ўчиришни усуллари машқ қилинсин.

V бўлим. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш

15-Мавзу. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш муаммолари

Атроф-мухитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунлар. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш ва табиий бойликлардан унумли фойдаланиш, умуминсоний муаммолар ичида энг долзарб муаммо-лардан биридир. Давлатни, атроф мухитни

муҳофаза қилиш юзасида гамхўрлигини Асосий қонун Конституцияда, ҳукумат қарорларида акс этиш.

16-Мавзу. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш бўйича

чора-тадбирлар

Автотранспорт корхоналарининг атмосферага зарарли моддаларни чиқаришини камайтириш. Атроф-мухитни автомобил-лар ишлаб чиқган газларни зарарли таркибларидан ифлосланишини камайтириш усуллари. Ишлаб чиқарилган газларни текшириш усуллари ва йўл қўйиладиган заҳарлилик меъёри. (ГОСТ 17.2.2. 03-87 “Табиат муҳофазаси. Атмосфера. Бензинли двигателлар ишлаб чиқарган газлардаги углерод оксиди ва углеводород меъёри ва уларни ўлчаш усуллари”), (ГОСТ 21 393-75 “Дизелли автомобиллар” ишлаб чиқарган газларни тутунлиги. Меъёрлари ва ўлчаш усуллари). Автотранспорт ва автотузатиш корхоналарининг оқова сувларини тозалаш усуллари ва сифатини текшириш. Автомобилларнинг ташқи шовқинини камайтириш.

Амалий ишлар

Ишлаб чиқарилган газлардаги углерод ва углеводородларни ва тутунлигини йўл қўйиладиган юқори миқдорлари билан таққослаш.

Намунавий мавзулар режаси

№	Бўлим ва мавзулар номи	Аудиториядаги ўқув юклармаси, соатларда					Мустақил иш
		Жами	Назарий машғулот	Амалий машғулот	Лаборатория ишлари	Семинарлар	
	Кириш	1	1				
I бўлим. Мехнат муҳофазасини умумий масалалари							
1.	Мехнат муҳофазаси бўйича асосий меъёрий Хужжатлар.	2	2				
2.	Мехнат муҳофазасини бошқариш.	3	3				
3.	Автомобил транспорти корхоналарида хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари. Зарарли моддалар	3	2	1			

	билан ишлашда хавфсизлик чоралари. Шахсий муҳофаза воситалари.							
4.	Автомобил транспорти корхоналарида ишлаб чиқариш шикастланиши ва касб касалликларини олдини олиш.	3	2	1				
II бўлим. Ишлаб чиқариш санитарияси меҳнат гигиенаси								
5.	Меҳнат муҳофазасини худудига, ишлаб чиқариш ва ёрдамчи биноларга талаби.	2	2					
6.	Меҳнатни санитар гигиеник шароитлари.	3	2	1				
III бўлим. Хавфсизлик техникаси								
7.	Харакат таркибини техник Холати ва жиҳозланишга умумий талаблар.	2	1	1				
8.	Хавфли юкларни ташишда пайтида хавфсизлик техникаси талаблари.	2	2					
9.	Юк ортиш ва туширишда хавфсизлик техникаси талаблари	2	2					
10.	Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникаси қоидалари	3	2	1				
11.	Сиқилган газ ва Хавони қувватидан фойдаланишдаги хавфсизликни асосий шартлари	3	3					
12.	Электр хавфсизлиги	3	2	1				
IV бўлим. Ёнгин-хавфсизлиги								
13.	Транспорт корхоналарида ёнгин хавфсизлиги.	2	2					
14.	Ёнгинни олдини олиш.	2		2				
V бўлим. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш								
15.	Атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари.	2	2					
16.	Атроф муҳитни муҳофаза қилиш бўйича чора-тадбирлар.	2	2					
Жами		40	32	8				17

8. Олий таълим юртидаги “Меҳнат муҳофаза си” фанининг таркиби.

(Намунавий дастур)

I. Фаннинг таркиби

№	Мавзу номлари	Мақсади	Таянч иборалар	Ажрати лган
1	«Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги» фанининг асосий вазифалари ва мақсади, таркибий қисмлари	Инсон ва унинг Ҳаёт кечириш муҳити тизими, хавфсизлик муаммолари, фаннинг келиб чиқишига асос бўлганлиги. “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги” факулудда Ҳолатларда	Инсон, муҳит, физиологик Ҳолат, факулудда Ҳолатлар, бахцизлик, авариялар	1

2	Ҳозирги вақтда шикастланишлар ва касб касалликлари Ҳақида статистика маълумотлари	Инсон ва унинг Ҳайт кечириш муҳити тизими тавсифи ва таҳлили, хавфли ва зарарли саноат омилларнинг инсон саломатлиги ва психологиясига таъсири, уларнинг турлари. ССБТ асосида	Атроф-муҳит, технологик жараён, касб касаллиги, технологик авариялар, транспорт авариялар.	1
3	Метеорология шароити	Унинг инсон фаолиятига таъсири, инсон организмига метеорология параметрларининг таъсири, термогулясия, метеорология шароити нормалари ва уларнинг таъминлашнинг асосий чора-тадбирлари. Метеорологик шароитни белгиловчи параметрларни аниқлаш ва улар устидан назорат олиб бориш	Ҳарорат, намлик, Ҳавонинг Ҳаракат тезлиги, босим, меъёрлар, метриологик шароит.	1
4	Табиатда чанг	Чангларнинг келиб чиқиши бўйича турлари, саноат чанглари, чангларнинг зарарлик даражасини белгилаш, ишчи зоналарда чанг концентрасиясини аниқлаш, чангнинг саноат корхоналарида ва яшаш жойларидаги нормалари, зарарли моддалар, уларнинг турлари ва зарарлилик даражалари, зарарли моддалар нормалари.	Чанг, зарарли чанглар, зарарли чанг, дисперсия, концентрасия таъсир этиш даражаси,	1
5	Саноат корхоналарида ни шамоллатиш	Шамоллатиш турлари, шамоллатиш самарадорлиги, Ҳаво тозалаш қурилмалари, уларнинг турлари, Ҳаво тозалаш даражаси	Умум Ҳаво алмашилиш, жойдаги Ҳаво алмашилиш, аэрация, сўрувчи, Ҳайдовчи, тозалаш қурилмаси	1
6	Саноатда титраш ва шовқин	Титрашнинг келиб чиқиш сабаблари ва хусусиятлари, титрашнинг зарарли таъсири ва ундан сақланиш чора-тадбирлари, титраш нормалари, титраш Ҳолатига таъсири қиладиган асосий омиллар; оғирлиги, эластиклик, ишқалиш, частота. Титрашни камайтириш усуллари; манбасида камайтириш, изоляция қилиш, титрашни ютиш ва махсус усуллари, титрашга қарши курашнинг иқтисодий самаралари, ўлчов асбоблари, саноатда шовқин, шовқин манбалари, акустик жараёнларининг физик ва физиологик тавсифлари шовқин нормалари, акустик қийматлар, уларни Ҳисоблаш, ўлчаш асбоблари, шовқиннинг инсон организмига таъсири, шовқинга қарши кураш усуллари, шовқин манбаида камайтириш, тўсик воситалари, шахсий муҳофаза аслаҳалари, хоналарга акустик ишлов бериш	Титраш, титрашнинг хусусиятлари, нуқтадаги ёки локаль титрашлар, умумий титрашлар, частота, изоляция, шовқин, интенсивлик, акустика, гидромеханик, электромагнит, механикавий, шовқин меъёри.	1

7	Саноат корхоналарини ёритиш	Ёруғлик техникаси асослари, ёруғлик асосий параметрлари, ёритиш турлари, табиий ёритиш, сунъий ёритиш, ёритиш нормалари, ёритиш воситалари, чўғланувчи ва люминисцент ёритгичлар, уларнинг ижобий ва салбий томонлари, Ҳисоблаш усуллари, ёритилганликни назорат қилиш	Ёритилганлик, жойдаги ёритилганлик, умум ёритилганлик, сунъий ёритилганлик, табиий ёритилганлик, люминисцент.	1
8	Ионлашувчи нурланишлар ва электромагнит майдонлари таъсиридан муҳофазалан	Ионлашувчи нурланишлар манбалари ва уларнинг инсон организмга таъсири. Фон радиация хавфи, асосий параметрлари, радиоктив моддаларнинг йўл кўйиладиган чегара миқдорини белгилаш. Муҳофазаланишнинг умумий усуллари, электромагнит майдонларининг характеристикаси ва ўлчаш усуллари, одамга таъсири, муҳофаза усуллари, нормаларни белгилаш, лазер нурлари, уларнинг таъсири ва нормалари	Радиактив нурлар, альфа, бетта, гамма, фон радиацияси, радиактив моддалар, ионлантирувчи нур.	1
9	Хавфсизлик техникаси асослари	Машина ва механизмларни тузилиши ва ишлатишда хавфсизликни таъминлаш машина ва механизмлар хавфсизлиги талаблари.	Машина, механизм, агрегат,	2
10	Электр тоқининг инсон организмга таъсири	Таъсир турлари, таъсир даражаси, электр тоқи таъсирга тушган кишига биринчи ёрдам кўрсатиш, тоққа тушиб қолиш турлари, қадам кучланиши, Ҳар хил электр тармоқларида электр тоқи таъсирга тушиб қолиш Ҳолатларини анализ қилиш	электр тоқи, кучланиш, жароҳатланиш. Ички шикастланиш, ташқи шикастланиш,	1
11	Босим остида ишлайдиган идишларда хавфсизликни таъминлаш	Қисилган ва суюлтирилган газ баллонлари, компрессор қурилмалари, газларни қисиш ва суюлтиришда рўй берадиган жараёнлар, босим остида ишлайдиган идишларни текшириш ва синаб кўриш, кўздан кечириш; эгилиш ва чўзилишга синаш, балон материаллини синовдан ўтказиш, сварка жойларини текшириш, гидравлик ва пневматик синов, хавфсизлик чора тадбирларини белгилаш.	Газ баллони компрессор, қайд қилиш, босим, қисилган газ, суюлтирилган газ, идиш, синов.	
12	Мехнатни муҳофаза қилиш қонуниятлари асослари, ташкилий масалалари	ММҚ қонуниятларини бузмаслигини назорат қилувчи давлат назорат органлари. ММҚ қонуниятларини бузилганда жавобгарлик, йўл-йўриқлар ва ишчиларни хавфсиз иш шароитларига ўргатиш, бахқиз Ҳодисалар ва касб касалликларини текшириш ва Ҳисобга олиш.	Кодекслар, мехнат қонунни, жавобгарлик, бахқиз Ҳодисалар, йўл-йўриқлар, бахқиз Ҳодисаларни текшириш.	1

13	Ташқи мухитни ифлослантирувчи манбалар ва ифлосланиш даражаси, уларнинг турлари ва асосий характеристикалари	Саноат чиқиндилари, атмосферани булғовчи зарарли моддалари, саноатда ишлатилган ифлосланган сувлар, саноатда ажраладиган қаттиқ чиқиндилар, бу чиқиндиларнинг заҳарлиги, уларнинг биосферага таъсири, ташқи мухитни ифлосланиш оқибатлари, экологиянинг бузилиши ўсимлик ва Ҳайвонот дунёсига таъсири, зарарли моддаларнинг йўл қўйиладиган даражалари, Ҳаво мухит сифатини текшириб туриш усуллари ва воситалари, атмосфера саноат зарарликларидан муҳофаза қилишнинг асосий усуллари, ташкилий, техника, санитар-гигиеник усуллар, чиқиндисиз технология	Чиқиндилар, суяк чиқиндилар, қаттиқ чиқиндилар, газ Ҳолидаги чиқиндилар, оқибатлар, талофатлар, санитария-гигиеник меъёрлар, чиқиндисиз технологиялар.	1
14	Саноат чиқиндиларидан тозалаш усуллари	Тозлаш қурилмалари, уларнинг тузилиши ва самарадорлиги, физик-кимёвий усул; адсорбция, хемасорбция, абсорбция, каталик ёндириш. Атмосферани ёғилғилар ёнишидан Ҳосил бўлган чиқиндилардан муҳофаза қилиш. Автотранспорт воситалардан чиқаётган газлар тутунлардаги заҳарлилиликни камайтириш, сувларни тозлаш, механик, физик кимёвий ва биологик усуллар, сувдаги чиқиндиларни утилизасия қилиш	Тозалаш қурилмаси, адсорбция, абсорбция, аеротенка, ёнилги, кимёвий, биологик, утилизасия,	1
15	Ёниш. Ёниш учун шароит	Ёниш турлари ёниш жараёнининг механизми, газ, буғ ва чанг Ҳаво аралашмашмаларининг ёниш ва портлаш қонуниятлари. Саноат корхоналарининг ёнғинга ва портлашга хавфлилилик категориялари. Қурилиш материалларининг ёниш бўйича синфлари. Қурилиш конструкцияларнинг ўтга чидамлилиги. Қурилиш конструкцияларнинг ўтга чидамлилигини ошириш, саноат корхоналари бош режасини туздиб чиқишда ёнғинга қарши профилактика ишлари, ёнғинга қарши ораликлари, ёнғинга қарши тўсиқлар, ёнғинга қарши зоналар, тутунга қарши чоратадбирлар. Саноат корхоналарида ёнғин натижасида келиб чиқадиган портлашлар ва уларни олдини олиш. Ўт ўчиришнинг асосий воситалари, ёнғинга қарши сув манбаларини ташкил қилиш. Ўт ўчиришнинг бирламчи воситалари, кўпик ёрдамида ўчириш, углекислотада ўт ўчириш воситалари, алоқа Ёнғин муҳофаза хизматини ташкил қилиш, давлат ёнғин назорати	Ёниш, чақнаш, алангаланиш, ўчириш, шароит, портлаш, синфланиш, чидамлилилик, тўсиқлар, ёнғинга қарши тўсиқлар, ўт ўчириш воситалар, ўт ўчирувчи моддалар, кўнгиллилар ёнғинга қарши гуруҳ, давлат назорати, автоматик ўт ўчиргиклар, спренклерли, дренчерли, даракчилар.	2

16	ФМ вазибалари ва тузилиши.ФМ структуралар и ва бўлимлари	ФМ вазибалари ва тузилишию ФМ структуралари ва бўлимлари Бошқариш органлари ва раҳбарлик. Ядро, химявий ва бактериология курулларида зарарланган зоналар ва уларга қарши чора тадбирлари, аҳолини оммавий қирғин курулларида муҳофаза қилиш, асосий усул олдиндан тайёрланган муҳофаза қурилшдан фойдаланиш, шахсий муҳофаза аслаҳалари, аҳолини эвакуасяи қилиш	Фуқаро муҳофазаси, фавкулдда Ҳодисалар, ядроли куруллар, оммавий қирғин куруллари, аҳолини Ҳимоялаш, оддий Ҳимоя воситаси.	1
17	Радиасия Ҳолатини баҳолаш тартиби	Радиасия Ҳолатини баҳолаш тартиби . Радиасия ва кимёвий текшириш асбоблари дозиметрик асбоблари, уларни ишлатиш усуллари, фавкулдда табиатда содир бўладиган фавкулдда эр кимирлаши, сув тошқинлари, завод ва корхоналарида бўладиган авария Ҳолатлари ва уларга қарши кураш чора тадбирлари	Радиасия, радиактив Ҳолатни баҳолаш, радиактив майдон, зарарланиш Ҳудуди, кучли зарарланиш Ҳудуди.	1
18	Табиатни муҳофаза қилиш чора тадбирларини иқтисодий таҳлил қилиш	Табиатни муҳофаза қилиш чора тадбирларини иқтисодий таҳлил. Бу белгиланган чора тадбирларни тиклаш ва уларни ўрнатиб ишга тушуришдаги тартибини бошқариш. Саноатда атроф мухитни муҳофаза қилишга қаратилган чора тадбирларининг Ҳақиқий самарадорлигини аниқлаш. Бунга асосий диққат- эътибор амалда қўлланилаётган усуллар ёрдамида янги техника ва технологиялар киритилиши Ҳисобига атмосфера ва сув хавзаларига этказилаётган зарарли таъсирининг Ҳолатини аниқлаш	Табиатни муҳофаза қилиш, иқтисодий тежамкорлик, тиклаш, чора-тадбир, атроф-мухит, самарадорлик, атмосфера Ҳавоси, сув Ҳавзалар.	1
Жами				20

АМАЛИЙ ИШЛАРИНИНГ НОМИ ВА УЛАРГА АЖРАТИЛГАН СОАТЛАР

Т.Р.	АМАЛИЙ ИШЛАРИНИНГ НОМИ	СОАТ
1	Ишлаб чиқаришдаги бахқиз Ҳодисаларни ва ходимлар саломатлигинининг бошқа хил зарарланишини текшириш ва Ҳисобга олиш	2
2	Ишлаб чиқаришда табиий ва сунъий ёритилганликни Ҳисоблаш	1
3	Шовқин даражасини шовқин тўсувчи тўсиқлар ёрдамида камайтиришни Ҳисоблаш	1
4	Титрашни изолясия қилиш воситаларини Ҳисоблаш. .	1
5.	Умумий ва маҳаллий шамоллатиш воситалар ниҲисоблаш.	1
6.	Електр токидан химоялаб эрга ва нолга улаб муҳофаза қилишда қаршилиқни Ҳисоблаш	1
7.	Ёнғин бўлганда одамларни бинодан олиб чиқиб кетиш вақтини Ҳисоблаш	1
8.	Дозиметрик асбоб ускуналари тузилиши ва ишлаш принципи билан танишиш	1
9	Одамларни радиоактив зарарланган зоналарда бўлиш вақтини Ҳисоблаш	1
ЖАМИ:		10

ТАЖРИБА ИШЛАРИНИНГ НОМИ ВА УЛАРГА АЖРАТИЛГАН СОАТЛАР.

Т.Р.	ТАЖРИБА ИШЛАРИНИНГ НОМИ	СОАТ
1.	Саноат корхоналари хоналари Ҳавоси таркибида зарарли моддалар ва буғларнинг консентрасиясини аниқлаш.	2

2.	Ишлаб чиқариш хоналаридаги Ҳавонининг таркибидаги чанг миқдорини аниқлаш	1
3.	Ишлаб чиқариш корхоналарининг хоналарида микроклимини аниқлаш	1
4.	Ишлаб чиқариш корхоналарининг хоналарида табиий ёритилганликни ўлчаш усуллари	1
5.	Ишлаб чиқаришдаги Ҳосил бўладиган шовқинни таҳлил қилиш	1
6.	Ишлаб чиқаришда титраш омилларини аниқлаш ва таҳлил қилиш	1
7.	Шахсий муҳофазаловчи воситалардан фойдаланиш	1
8.	Ўт ўчиришни бирламчи воситалари ва уларнинг қўлланилиши	1
9.	Ёнғинга қарши сигнализасия воситалари	1
	ЖАМИ:	10

9. Касб хунар коллежларида «Мехнат муҳофаза си» фанни ўқув мақсадларини тоифаларини белгилаш.

«Мехнат муҳофазаси» фанни ўқув мақсадларини тоифаларини 8- жадвал

Мавзулар номи	Ўқув мақсадлари ни тоифаси	Ўқув соатлар		Таянч иборалар	
		маъруза	амалий дарс	Номи	Ўқув мақсади тоифаси
1	2	3	4	5	6
Кириш. Мавзу №1 Мехнат муҳофазаси асосий меъёрий хужжатлари.	билиш	2	-	1.1.Мехнат шароити 1.2.Касаба уюшма ташкилотлари 1.3.Конституция 1.4.Мехнат муҳофазаси масалалари. 1.5.Давлат корхонаси (бирлашма)лари. 1.6.Мехнат муҳофазасининг қоида ва меъёрлари. 1.7.Мехнат муҳофазаси бўйича тармоқ қоидалари, 1.8.Йўриқнома. 1.8.Мехнат хавфсизлиги стандартларининг тузилмаси	билиш билиш билиш билиш билиш билиш билиш билиш
Мавзу 2 Мехнат муҳофазасини амалга ошириш.	билиш	3	1	2.1.Автомобил транспортидаги мехнат муҳофазасини бошқариш тузилмаси. 2.2.Мехнат муҳофазаси бўйича мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ва вазифалари , лавозим йўриқномалари. 2.3.Жамоа шартномаси. 2.4.Мехнат муҳофазаси бўйича битим. 2.5.Мехнат муҳофазаси	тушуниш билиш куллаш куллаш тушуниш

				муҳандислигини асосий вазифалари.	
Мавзу №3 Автомобил транспорти корхоналарида хавфли ва зарарли ишлаб чиқариш омиллари. Зарарли моддалар билан ишларда хавфсизлик чоралари. Шахсий муҳофаза воситалари.	қўллаш	2	1	3.1.Автомобил транспорти корхоналари . 3.2.Мехнатни санитар гигиеник шароитини назорат қилиш. 3.3.Этилланган бензин, 3.4.Антифриз, метанол, 3.5.Эпоксид омиллари, тормоз суюқликлари билан муомала қилишдаги қоидалар. 3.6.Шахсий муҳофаза воситалари.	билиш билиш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш
4-мавзу. Автомобил транспорти корхоналарида ишлаб чиқариш шикасти ва касб касалликларни олдини олиш	қўллаш	2	1	4.1.Ишлаб чиқариш касби ва касб касалликларини асосий сабаблари 4.2.Шикастни таҳлил қилишни статистик ва типографик усуллари. 4.3.Шикастни таҳлил қилишни монографик усули. 4.4.Шикастни таҳлил қилишнинг вазият усули.. 4.5.Мехнат муҳофазаси бўйича йўл-йўриқлар.	билиш тушуниш қўллаш қўллаш тушуниш
Мавзу №5 Мехнат муҳофазасини худудга, ишлаб чиқариш ва ёрдамчи биноларга талаби	қўллаш	2	-	5.1.Мехнат муҳофазасини, автомобилларни дала шароитларида вақтинчалик туриш жойларига қўйиладиган талаблар. 5.2.Сиқилган ва суюлтирилган газда ишлайдиган автомобиллар сақланадиган хоналарга қўйиладиган қўшимча талаблар. 5.3.Мехнат муҳофазасини	билиш. билиш. билиш.

				автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва уларни таъмирлаш хоналарига, ювиш жойларига, аккумулятор ишлари бажариладиган хоналарга, маъмурий ёрдамчи ва санитар маиший хоналарга қўйиладиган талаблари	
Мавзу №6 Меҳнатни санитар-гигиеник шароитлари	куллаш	2	1	<p>6.1. Автомобил транспорти корхоналарини иш муҳитининг хавоси.</p> <p>6.2. Хаводаги зарарли моддалар ва уларни одам аъзоларига таъсири.</p> <p>6.3. Химоя қилишнинг биологик тадбирлари.</p> <p>6.4. Ишлаб чиқариш хоналарининг оби-хаво шароитлари..</p> <p>6.5. Ишлаб чиқариш шовқини, ультратовуш ва титрашга қарши кураш усуллари.</p> <p>6.6. Хавонинг ҳаракат нисбий намлигини ва ҳаракат тезлигини табиий ёритилганлигини ўлчаш.</p> <p>6.7. Олинган миқдорларни меъёрланган миқдорлар билан таққослаш.</p> <p>6.8. Олинган ўлчамларни санитарлик ҳужжатида қайд қилиш.</p>	<p>билиш</p> <p>билиш</p> <p>куллаш</p> <p>билиш</p> <p>билиш</p> <p>куллаш</p> <p>куллаш</p> <p>куллаш</p>
Мавзу №7 Ҳаракат таркибини техник ҳолати ва жихозланишга умумий талаблар .	билиш	1	1	<p>7.1. Хайдовчининг иш жойи.</p> <p>7.2. Юк автомобиллари, тиркама ва ярим тиркамалар</p> <p>7.3. Одамлар ташиш учун белгиланган юк автомобиллари, ва автобуслар</p> <p>7.4. Автомобилларни техник ҳолати ва жихозланишига қўйиладиган талаблар.</p>	<p>билиш</p> <p>билиш</p> <p>билиш</p> <p>қўллаш</p>
8-мавзу. Хавфли юкларни ташиш пайтида хавфсизлик техникаси	билиш	2	-	<p>8.1. Юкларни хавфлилик даражаси бўйича тоифаси.</p> <p>8.2. Ҳаракат таркибларига қўйиладиган талаблар.</p>	<p>билиш</p> <p>билиш</p>

талаблари .					
9-мавзу. Юк ортиш ва туширишда хавфсизлик техникаси талаблари.	Кўллаш	2	-	9.1.Юкларни қўлда кўтариш ва ташиш огирлиги меъёри. 9.2.Юк ортиш ва тушириш ишларини ташкил қилиш. 9.3.Юкларни огирлиги бўйича тоифалари (тури). 9.4.Юк ортиш ва тушириш майдонлари, омборларига қўйиладиган талаблар. 9.5.Кўтариш ташиш қурилмаларини ишлатишдаги хавфсизлик шартлари. 9.6.Юк кўтариш кранларини техник текширишдан ўтказиш. 9.7.Кўтариш ташиш қурилмаларини тузатилишига, илгич тузилмалари ва мосламаларини ишлатишга қўйиладиган хавфсизлик техникаси талаблари	билиш қўллаш билиш билиш билиш билиш билиш
10-мавзу. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникаси қоидалари.	куллаш	2	1	10.1. Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш хавфсизлигининг умумий талаблари. ГОСТ 12.3. 17-79 10.2.Автомобил ва агрегатларнинг техникавий Холатини текшириш. Газ балонли автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникасининг қўшимча талаблари. 10.3.Чилангарлик, аккумулятор, пайвандлаш, темирчилик, рессор, мисгарлик тунукасозлик, кузов, гилдирак йиғиш, вулқонлаш, буёқчилик, зангга қарши ишлов бериш ишлари, металл ва ёғочларга механик ишлов беришда хавфсизлик техникаси талаблари. 10.4.Ишлаб чиқариш бўлинмасини санитар техник ҳолатини текшириш натижаси бўйича Хужжатларни тўлдириш.	куллаш куллаш куллаш куллаш
11-мавзу. Сиқилган газ ва Хавони	куллаш	4	-	11.1. Босим остида ишловчи идишларни ишлатишдаги хавфсизлик талаблари. 11.2.Босим остида ишловчи	билиш

қувватидан фойдаланишдаги хавфсизликни асосий шартлари				идишларни «Давлатсаноатом-назорати ташкilotларида рўйхатдан ва синовдан ўтказиш. 11.3. Буг ва сув иситиладиган қозонларни ишлатиш пайтидаги хавфсизлик талаблари. 11.4. Қозонларни, буг иситгичларни ва экономайзерларни «Давлатсаноатомназорати » ташкilotлари рўйхатидан ўтказиш. қозонларини, буг иситгичларни ва экономайзерларни техникавий синаш.	тушуниш тушуниш тушуниш
12-мавзу. Электр хавфсизлиги	билиш	2	-	12. 1.Электр токи . 12.2.Электр ускуналари ва ишлаб чиқариш хоналарининг электр хавфсизлиги даражаси бўйича тоифалари. 12.3.Электр токидан шикастланишдан химоялашнинг техник усуллари ва воситалари. 12.4.Электр ускуналарини ишлатишда электр хавфсизлиги талаблари.	билиш билиш тушуниш тушуниш
13-мавзу. Транспорт корхоналарида ёнгин хавфсизлиги	қўллаш	2	-	13.1. Ёнгин хавфсизлигини таъминлаш бўйича давлат чора-тадбирлари 13.2.Ёнгин назорати ташкilotларини вазифалари ва уларни ҳуқуқлари. 13.3.Автотранспорт корхоналарини хоналарини портлаш, ва ёниш хавфи бўйича тоифаси.	тушуниш тушуниш тушуниш
14-мавзу. Ёнгинни олдини олиш	қўллаш	-	2	14.1. Ёнгиннинг олдини олишни вазифалари ва умумий чоралар. 14.2.Автотранспорт корхонаси ва уни алоҳида устахоналарини, бўлимларини ёнгин хавфсизлигига жавобгар шахслари ва уларнинг вазифалари. 14.3.Ёнгинга қарши қўнгилли уюшмалар..	қўллаш қўллаш билиш

				14.4. Ёнгина қарши йўл-йўрик. 14.5. Ёнгиндан хабар бериш ва алоқа воситалари. 14.6. Ёнгинларни ўчириш усуллари ва воситалари.	куллаш куллаш куллаш
15-мавзу. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш муаммолари	билиш	2	-	15.1. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунлар. 15.2. Табиий бойликлардан унумли фойдаланиш йуллари .	билиш билиш
16-мавзу. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш бўйича чора-тадбирлар	қўллаш	2	-	16.1. Атмосфера. 16.2. Атроф-мухитни автомобиллар ишлаб чиққан газларни зарарли таркибларидан ифлосланишини камайтириш усуллари. 16.3. Ишлаб чиқарилган газларни текшириш усуллари ва йўл қўйиладиган захарлилик меъёри. (ГОСТ 17.2.2. 03-87 “Табиат муҳофазаси. 16.4. Автотранспорт ва автотузатиш корхоналарининг оқава сувларини тозалаш усуллари ва сифатини текшириш	билиш тушуниш тушуниш тушуниш
ЖАМИ		32	8		

Хулосалар:

Фан дастури талаблари асосида ўқув мақсадларнинг замонавий педагогик таксономияси асосида тоифалари белгиланади.

Кўникмалар фақатгина амалий (лаборатория) дарсларда шаклланишини инобатга олган ҳолда мавзуларга ажратилган соатлар қайта кўриб чиқилди ва тавсия ўқув соатлари жадвалга келтирилди.

10.Олий ўқув юртида “Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги”фанни ўқув мақсадларини белгилаш.

Мавзулар номи	Уқув мақсадларини тоифаси	Уқув соатлар		Таянч иборалар	
		маъруза	амалий дарс	Номи	Уқув мақсади тоифаси
1	2	3	4	5	6
Мавзу 1. «Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги» фанининг асосий вазифалари ва мақсади, таркибий қисмлари.	билиш	1	1	1.1 Инсон. 1.2 .Мухит. 1.3. Физиологик ҳолат. 1.4.Фавқулодда ҳолатлар. 1.5.Бахтсизлик. 1.6.Авариялар.	тушуниш билиш билиш қўллаш билиш билиш
Мавзу 2. Ҳозирги вақтда шикастланишлар ва касб касалликлари ҳақида статистика маълумотлари.	билиш	1		2.1.Атроф-муҳит. 2.2.Технологик жараён. 2.3.Касб касаллиги, 2.4.Технологик авариялар. 2.5. Транспорт авариялари.	билиш билиш билиш билиш билиш
Мавзу 3. Метеорология шароити.	қўллаш	1		3.1.Ҳарорат. 3.2.Намлик. 3.3. Ҳавонинг ҳаракат тезлиги. 3.4.Босим. 3.5.Меъёрлар. 3.6.Метриологик шароит.	қўллаш қўллаш баҳолаш қўллаш қўллаш тушуниш
Мавзу 4. Табиатда чанг.	билиш	1	-	4.1.Чанг. 4.2.Захарли чанглар. 4.3.Зарарли чанг. 4.4.Дисперсия. 4.5.Концентрация таъсир этиш даражаси,	билиш билиш билиш билиш баҳолаш
Мавзу 5. Саноат корхоналарини шамоллатиш	қўллаш	1	1	5.1.Умум ҳаво алмашилиш. 5.2.Жойдаги ҳаво алмашилиш.	тушуниш тушуниш тушуниш

				5.3.Аерация. 5.4.Тозалаш қурилмаси	қўллаш
Мавзу 6. Саноатда титраш ва шовқин .	баҳолаш	1	2	6.1.Титраш. 6.2.Титрашнинг хусусиятлари. 6.3.Нуқтадаги ёки локаль титрашлар. 6.4.Умумий титрашлар. 6.5.Частота. 6.6.Изоляция. 6.7.Шовқин. 6.8.Интенсивлик. 6.9.Акустика, 6.10.Гидромеханика. 6.11.Электромагнит, 6.12.Шовқин меъёри.	тушуниш тушуниш баҳолаш тушуниш баҳолаш баҳолаш баҳолаш аҳолаш тушуниш тушуниш баҳолаш
Мавзу 7. Саноат корхоналарини ёритиш	қўллаш	1	1	7.1.Ёритилганлик. 7.2.Жойдаги ёритилганлик. 7.3.Умум ёритилганлик. 7.4.Сунъий ёритилганлик. 7.5.Табиий ёритилганлик. 7.6.Люминесцент.	қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш
Мавзу 8. Ионлашувчи нурланишлар ва электромагнит майдонлари таъсирдан муҳофазаланиш.	тахлил	1	1	8.1.Радиактив нурлар. 8.2. Альфа, бетта. гамма нурланишлар 8.3.Фон радиацияси. 8.4.Радиактив моддалар. 8.5.Ионлантирувчи нур.	тахлил тахлил тахлил қўллаш тушуниш
Мавзу 9. Хавфсизлик техникаси асослари	қўллаш	2	-	9.1.Машина . 9.2.Механизм. 9.3.Агрегат.	қўллаш қўллаш қўллаш
Мавзу 10. Электр токининг инсон организмига таъсири	тушуниш	1	1	10.1.Электр токи, 10.2.Кучланиш, 10.3.Жароҳатланиш. 10.4.Ички шикастланиш. 10.4. Ташқи шикастланиш.	билиш қўллаш тушуниш тушуниш тушуниш
Мавзу 11. Босим остида ишлайдиган идишларда хавфсизликни таъминлаш	қўллаш	1	1	11.1.Газ баллон. 11.2.Компрессор. 11.3.Босим. 11.4. Сиқилган газ, 11.5.Суюлтирилган газ, 11.6. Синов.	қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш тахлил

Мавзу 12. Мехнатни муҳофаза қилиш қонуниятлари асослари, ташкилий масалалари.	баҳолаш	1		12.1.Кодекслар. 12.2.Мехнат қонуни, 12.3.Жавобгарлик, 12.4.Бахтсиз ходисалар. 12.5.Йўл-йўриқлар 12.6.Бахтсиз ходисаларни текшириш.	қўллаш қўллаш тушуниш тушуниш тушуниш баҳолаш
Мавзу 13. Ташқи муҳитни ифлослантирувчи манбалар ва ифлосланиш даражаси, уларнинг турлари ва асосий характеристикалари	баҳолаш	1		13.1.Чиқиндилар. 13.2.Суюқ чиқиндилар, 13.3.Қаттиқ чиқиндилар. 13.4.Газ холидаги чиқиндилар. 13.5.Оқибатлар. 13.6.Талофатлар. 13.7.Санитария-гигиена меъёрлар. 13.8.Чиқиндисиз технологиялар.	баҳолаш баҳолаш баҳолаш баҳолаш баҳолаш баҳолаш баҳолаш
Мавзу 14. Саноат чиқиндиларидан тозалаш усуллари.	қўллаш	1		13.1.Тозалаш қурилмаси. 13.2. Адсорбция, 13.3.Аеротенка. 13.4.Ёнилги. 13.5.Кимёвий чиқиндилар 13.6.биологик чиқиндилар 13.7.Утилизация,	тахлил қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш тахлил
Мавзу 15. Ёниш. Ёниш учун шароит.	қўллаш	2	1	15.1.Ёниш. 15.2. Чакнаш. 15.3.Алангаланиш. 15.4.Шароит. 15.5.Портлаш. 15.6.Синфланиш, 15.7.Чидамлилиқ, 15.8.Тўсиқлар, 15.9.Ўт ўчириш воситалар. 15.10.Ўт ўчирувчи моддалар. 15.11.Ёнгинга қарши қўнгиллилар гуруҳи. 15.12.Автоматик ўт ўчиргичлар, 15.13.Спреклерли, дренчерли, даракчилар.	қўллаш қўллаш қўллаш тахлил қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш қўллаш синтез баҳолаш
Мавзу 16. ФМ вазифалари ва тузилиши.ФМ структуралари ва бўлимлари	тахлил	1		16.1.Фуқаро муҳофазаси. 16.2.Фавқулодда ходисалар. 16.3.Ядроли қуруллар,	тахлил тахлил қўллаш

				16.4.Оммавий қиргин куруллари. 16.5.Аҳолини химоялаш. 16.6.Оддий химоя воситаси.	қўллаш синтез қўллаш
Мавзу 17. Радиасия холатини баҳолаш тартиби.	баҳолаш	1	1	16.1.Радиация. 16.2.Радиактив холатни баҳолаш. 16.3.Радиактив майдон, 16.4.Зарарланиш худуди.	баҳолаш баҳолаш баҳолаш баҳолаш
Мавзу 18. Табиатни муҳофаза қилиш чора тадбирларини иқтисодий таҳлил қилиш.	баҳолаш	1		18.1.Табиатни муҳофаза қилиш. 18.2.Иқтисодий тежамкорлик. 18.3.Чора-тадбирлар 18.4.Атмосфера хавоси. 18.5.Сув хавзалари.	баҳолаш баҳолаш баҳолаш қўллаш
ЖАМИ		20	10		

11. Ўқув мақсадларнинг тоифаларини мувофиқлаштириш.

Ўқув мақсадларини тоифаларини тахлили. 9-жадвал

№	Таянч иборалар НОМИ	Ўзлаштириш даражаси	
		ЎМКТТ	ОТТ
1.	Мехнат шароити	билиш	тушуниш
2.	Касаба уюшма ташкилотлари	билиш	тушуниш
3.	Конституция	билиш	тушуниш
4.	Мехнат муҳофазаси масалалари	билиш	тушуниш
5.	Давлат корхонаси (бирлашма)лари.	билиш	тушуниш
6.	Мехнат муҳофазасининг қоида ва меъёрлари	билиш	тушуниш
7.	Мехнат муҳофазаси бўйича тармоқ қоидалари	билиш	тушуниш
8.	Йўриқнома	билиш	қўллаш
9.	Мехнат хавфсизлиги стандартларининг тузилмаси	билиш	тушуниш
10.	Автомобил транспортидаги мехнат муҳофазасини бошқариш тузилмаси.	билиш	тушуниш
11.	Мехнат муҳофазаси бўйича мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ва вазифалари , лавозим йўриқномалари	билиш	қўллаш
12.	Жамоа шартномаси	билиш	қўллаш
13.	Мехнат муҳофазаси бўйича битим	билиш	қўллаш
14.	Мехнат муҳофазаси муҳандислигини асосий вазифалари.	билиш	қўллаш
15.	Мехнатни санитар гигиеник шароитини назорат қилиш.	билиш	қўллаш
16.	Этиланган бензин	билиш	қўллаш
17.	Антифриз, метанол	билиш	қўллаш
18.	Эпоксид омиллари, тормоз суюқликлари билан муомала қилишдаги қоидалар	билиш	қўллаш
19.	Шахсий муҳофаза воситалари	билиш	қўллаш
20.	Инсон.	билиш	тушуниш
21.	Мухит.	билиш	тушуниш
22.	Физиологик ҳолат	билиш	тушуниш
23.	Фавқулодда ҳолатлар	тушуниш	қўллаш
24.	Бахтсизлик.	билиш	тушуниш
25.	Авариялар	билиш	тушуниш
26.	Атроф-мухит	билиш	тушуниш
27.	Технологик жараён	тушуниш	қўллаш
28.	Касб касаллиги	билиш	тушуниш
29.	Технологик авариялар	билиш	тушуниш
30.	Транспорт авариялари	билиш	тушуниш
31.	Ишлаб чиқариш касби ва касб касалликларини асосий сабаблари	билиш	тушуниш

32.	Шикастни таҳлил қилишни статистик ва типографик усуллари	тушуниш	Таҳлил этиш
33.	Шикастни таҳлил қилишни монографик усули	тушуниш	Таҳлил этиш
34.	Шикастни таҳлил қилишнинг вазият усули	тушуниш	Таҳлил этиш
35.	Мехнат муҳофазасини, автомобилларни дала шароитларида вақтинчалик туриш жойларига қўйиладиган талаблар	тушуниш	Таҳлил этиш
36.	Сиқилган ва суюлтирилган газда ишлайдиган автомобиллар сақланадиган хоналарга қўйиладиган қўшимча талаблар	тушуниш	Таҳлил этиш
37.	Мехнат муҳофазасини автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва уларни таъмирлаш хоналарига, ювиш жойларига, аккумулятор ишлари бажариладиган хоналарга, маъмурий ёрдамчи ва санитар маиший хоналарга қўйиладиган талаблари	тушуниш	Таҳлил этиш
38.	Автомобил транспорти корхоналарини иш мухитининг хавоси	билиш	тушуниш
39.	Хаводаги зарарли моддалар ва уларни одам аъзоларига таъсири	билиш	Таҳлил этиш
40.	Химоя қилишнинг биологик тадбирлари	билиш	қўллаш
41.	Ишлаб чиқариш хоналарининг оби-хаво шароитлари..	билиш	тушуниш
42.	Ишлаб чиқариш шовқини, ультратовуш ва титрашга қарши кураш усуллари.	билиш	қўллаш
43.	Хавонинг ҳаракат нисбий намлигини ва ҳаракат тезлигини табиий ёритилганлигини ўлчаш.	билиш	қўллаш
44.	Олинган микдорларни меъёрланган микдорлар билан таққослаш	билиш	баҳолаш
45.	Олинган ўлчамларни санитарлик хужжатида қайд қилиш.	билиш	баҳолаш
46.	Ҳарорат.	билиш	баҳолаш
47.	Намлик	билиш	баҳолаш
48.	Хавонинг ҳаракат тезлиги.	билиш	баҳолаш
49.	Босим	билиш	баҳолаш
50.	Меъёрлар	билиш	баҳолаш
51.	Метриологик шароит.	билиш	баҳолаш
52.	Чанг.	билиш	баҳолаш
53.	Захарли чанглар	билиш	баҳолаш
54.	Зарарли чанг	билиш	баҳолаш
55.	Дисперсия	билиш	баҳолаш
56.	Концентрация таъсир этиш даражаси	билиш	баҳолаш

57.	Умум хаво алмашиниш	билиш	баҳолаш
58.	Жойдаги хаво алмашиниш	билиш	баҳолаш
59.	Аерация.	билиш	баҳолаш
60.	Тозалаш курилмаси	билиш	қўллаш
61.	Титраш	билиш	баҳолаш
62.	Титрашнинг хусусиятлари	билиш	баҳолаш
63.	Нуқтадаги ёки локаль титрашлар	билиш	баҳолаш
64.	Умумий титрашлар	билиш	баҳолаш
65.	Частота.	билиш	баҳолаш
66.	Изоляция	билиш	баҳолаш
67.	Шовқин	билиш	баҳолаш
68.	Интенсивлик	билиш	баҳолаш
69.	Акустика	билиш	баҳолаш
70.	Гидромеханика	билиш	баҳолаш
71.	Электромагнит	билиш	баҳолаш
72.	Шовқин меъёри	билиш	баҳолаш
73.	Ёритилганлик	билиш	баҳолаш
74.	Жойдаги ёритилганлик	билиш	баҳолаш
75.	Умум ёритилганлик	билиш	баҳолаш
76.	Сунъий ёритилганлик	билиш	баҳолаш
77.	Табиий ёритилганлик	билиш	баҳолаш
78.	Люминесцент.	билиш	баҳолаш
79.	Радиактив нурлар	билиш	баҳолаш
80.	Альфа, бетта, гамма нурланишлар	билиш	баҳолаш
81.	Фон радиацияси	билиш	баҳолаш
82.	Радиактив моддалар	билиш	баҳолаш
83.	Ионлантирувчи нур	билиш	баҳолаш
84.	Хайдовчининг иш жойи	билиш	баҳолаш
85.	Юк автомобиллари, тиркама ва ярим тиркамалар	билиш	қўллаш
86.	Одамлар ташиш учун белгиланган юк автомобиллари, ва автобуслар	билиш	қўллаш
87.	Автомобилларни техник ҳолати ва жихозланишига қўйиладиган талаблар	билиш	баҳолаш
88.	Юкларни хавфлилик даражаси бўйича тоифаси	билиш	баҳолаш
89.	Харакат таркибларига қўйиладиган талаблар.	билиш	тушуниш
90.	Юкларни қўлда кўтариш ва ташиш огирлиги меъёри	билиш	тушуниш
91.	Юк ортиш ва тушириш ишларини ташкил қилиш	билиш	қўллаш
92.	Юкларни огирлиги бўйича тоифалари (тури).	билиш	тушуниш
93.	Юк ортиш ва тушириш майдонлари, омборларига қўйиладиган талаблар	тушуниш	тахлил этиш
94.	Кўтариш ташиш курилмаларини ишлатишдаги хавфсизлик шартлари	тушуниш	тахлил этиш
95.	Юк кўтариш кранларини техник текширишдан ўтказиш	тушуниш	баҳолаш

96.	Кўтариш ташиш қурилмаларини тузатилишига, илгич тузилмалари ва мосламаларини ишлатишга қўйиладиган хавфсизлик техникаси талаблари	тушуниш	тахлил этиш
97.	Автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш хавфсизлигининг умумий талаблари. ГОСТ 12.3. 17-79	тушуниш	тахлил этиш
98.	Автомобил ва агрегатларнинг техникавий Холатини текшириш. Газ балонли автомобилларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда хавфсизлик техникасининг қўшимча талаблари.	тушуниш	Тахлил этиш
99.	Ишлаб чиқариш бўлинмасини санитар техник ҳолатини текшириш натижаси бўйича Хужжатларни тўлдириш.	тушуниш	тахлил этиш
100	Босим остида ишловчи идишларни ишлатишдаги хавфсизлик талаблари	тушуниш	Тахлил этиш
101	Босим остида ишловчи идишларни «Давлатсаноатотом-назорати ташкилотларида рўйхатдан ва синовдан ўтказиш	тушуниш	баҳолаш
102	Буг ва сув иситиладиган қозонларни ишлатиш пайтидаги хавфсизлик талаблари.	тушуниш	тахлил этиш
103	Қозонларни, буг иситгичларни ва экономайзерларни «Давлатсаноатотомназорати» ташкилотлари рўйхатидан ўтказиш. қозонларини, буг иситгичларни ва экономайзерларни техникавий синаш.	тушуниш	қўллаш
104	Газ баллон	тушуниш	қўллаш
105	.Компрессор	тушуниш	қўллаш
106	Босим.	тушуниш	қўллаш
107	. Сиқилган газ	тушуниш	қўллаш
108	Суюлтирилган газ	тушуниш	қўллаш
109	Электр токи	тушуниш	қўллаш
110	Электр ускуналари ва ишлаб чиқариш хоналарининг электр хавфсизлиги даражаси бўйича тоифалари.	билиш	баҳолаш
111	Электр ускуналарини ишлатишда электр хавфсизлиги талаблари	тушуниш	Тахлил этиш
112	.Кучланиш	тушуниш	қўллаш
113	Ички шикастланиш	тушуниш	Тахлил этиш
114	Ташқи шикастланиш	тушуниш	Тахлил этиш
115	Ёнгин хавфсизлигини таъминлаш бўйича давлат чора-тадбирлари	тушуниш	Тахлил этиш
116	Ёнгин назорати ташкилотларини вазифалари ва уларни ҳуқуқлари	тушуниш	тушуниш

117	Автотранспорт корхоналарини хоналарини портлаш, ва ёниш хавфи бўйича тоифаси	тушуниш	Тахлил этиш
118	Ёнгиннинг олдини олишни вазифалари ва умумий чоралар.	тушуниш	Тахлил этиш
119	Автотранспорт корхонаси ва уни алохида устахоналарини, бўлимларини ёнгин хавфсизлигига жавобгар шахслари ва уларнинг вазифалари.	тушуниш	Тахлил этиш
120	Ёнгинга қарши кўнгилли уюшмалар	тушуниш	Тахлил этиш
121	Ёнгинга қарши йўл-йўриқ.	тушуниш	баҳолаш
122	Ёнгинларни ўчириш усуллари ва воситалари	билиш	қўллаш
123	Автоматик ўт ўчиргичлар	билиш	қўллаш
124	Спреклерли, дренчерли, даракчилар	билиш	қўллаш
125	Ўт ўчирувчи моддалар	билиш	қўллаш
126	Ўт ўчирувчи моддалар	билиш	қўллаш
127	Атроф-мухитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунлар.	билиш	қўллаш
128	Табиий бойликлардан унумли фойдаланиш йуллари	билиш	қўллаш
129	Чиқиндилар	билиш	тахлил этиш
130	.Суюқ чиқиндилар	билиш	тахлил этиш
131	Қаттиқ чиқиндилар	билиш	тахлил этиш
132	Газ холидаги чиқиндилар	билиш	тахлил этиш
133	Санитария-гигиенк меъёрлар	билиш	тахлил этиш
134	Чиқиндисиз технологиялар	билиш	тахлил этиш
135	Атмосфера.	билиш	тушуниш
136	Атроф-мухитни автомобиллар ишлаб чиқган газларни зарарли таркибларидан ифлосланишини камайтириш усуллари.	билиш	тахлил этиш
137	Ишлаб чиқарилган газларни текшириш усуллари ва йўл қўйиладиган захарлилик меъёри. (ГОСТ 17.2.2. 03-87 “Табиат муҳофазаси.	билиш	тахлил этиш
138	Автотранспорт ва автотузатиш корхоналарининг оқава сувларини тозалаш усуллари ва сифатини текшириш	билиш	тахлил этиш
139	Тозалаш қурилмаси	билиш	қўллаш
140	Адсорбсия,	билиш	қўллаш
141	Аеротенка.	билиш	қўллаш
142	Кимёвий чиқиндилар	билиш	қўллаш
143	Биологик чиқиндилар	билиш	қўллаш
144	Утилизация,	билиш	қўллаш
145	<i>Фуқаро муҳофазаси.</i>		қўллаш
146	Ядроли қуроллар		қўллаш
147	Оммавий қиргин қуроллари.		қўллаш

148	Радиация.		қўллаш
149	Радиактив ҳолатни баҳолаш.		баҳолаш
150	Радиактив майдон		баҳолаш
151	Зарарланиш ҳудуди		баҳолаш
152	Сув хавзалари		қўллаш

Хулосалар.

----Замонавий педагогик таксономияни қўллаб аниқ ўқув мақсадларини шакллантирилиши асосида фанларнинг ўқитиш узвийлиги таъминланиши кафолатланади.

----Олий ўқув юртида касб-ҳунар коллежларида олинган билимлар чуқурлаштирилади ,янги билимлар олинади.

12.Фан бўйича педагогик –технологик харитасининг шакли

10 жадвал

« ЕНГИЛ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИ ЁРИТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР » МАВЗУСИНИНГ ПЕДАГОГИК- ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Педагогик-технологик харитаси берилган шакли асосида куйидаги тартибда ишлаб чиқилган.

1. Фаннинг умумий мақсади. Мехнат муҳофазаси фаннини узлаштиришдан мақсад: Саноат корхоналарида мехнат муҳофазаси масалаларини ечишни урганиш
2. *Мавзу №* Мавзу 2.
3. Мавзу номи: ЕНГИЛ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИ ЁРИТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР
4. Ўқув-илмий адабиётлар:

4.1. Никитин В.С., Ю.М. Бурашников "Охрана труда на предприятиях пищевой промышленности" М. Агропромиздат. 1991 й

4.2. Теплов А.Ф., Охрана труда в отрасли хлебопродуктов М. Агропромиздат. 1990 й.

4.3. Долин П. А., Справочник по технике безопасности. М. Энергоатомиздат. 1984 й.

5. Маърузага ажратилган соат: 1 соат

6. Амалийшигулотларга ажратилган соат. 1 соат

7. Мавзунинг ўқув мақсади. ЕНГИЛ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИ ЁРИТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАРНИ ЎРГАНИШ.

8. Мавзуларнинг таянчибораларни номи:

8.1. Ёритилганлик.

8.2. Жойдаги ёритилганлик.

8.3. Умум ёритилганлик.

8.4. Сунъий ёритилганлик.

8.5. Табиий ёритилганлик.

8.6.Люминесцент.

9. Таянч ибораларнинг ўқув мақсадлари:

9.1.Ёритилганликни тушуниш.

9.2.Жойдаги ёритилганликни тушуниш

9.3.Умум ёритилганликни тушуниш

9.4.Сунъий ёритилганликни ҳисоблаш

9.5.Табиий ёритилганликни ҳисоблаш

9.6. Люминесцентни ҳисоблаш

10. Таянч иборалар ўқув мақсадлариинг тоифаси:

10.1.тушуниш

10.2. тушуниш

10.3. тушуниш

10.4.баҳолаш

10.5.баҳолаш

10.6.баҳолаш

11.Ўқитиш технологияси: Муаммоли

12. Тест топшириқлари:

12.1. Ёритилганлик ишловчиларнинг ишчанлик қобилиятини неча фоизини ортишига сабаб бўлади.

А) 12-13 %

Б) 24-26%

С) 10-20 %

Д) 11-21%

12.2. Жойдаги ёритилганлик сифатсиз маҳсулот тайёрлашни неча фоизини камайишига сабаб бўлади.

А) 13 %

Б) 26%

С) 20 %

Д) 21%

12.3. Умум ёритилганликни бахтсиз ҳодисаларни камайишига сабаб бўлади.

А) 30 %

Б) 26%

С) 32 %

Д) 40%

12.4. Сунъий ёритилганлик воситаси бўлган чўгланма лампаларнинг хизмат кўрсатиш муддати неча соат

А) 10000

Б) 12000

С) 13000

Д) 15000

12.5. Ер юзасига тушадиган умумий қуёш нури энергиясининг неча % га яқинини кўзга кўринадиган нурлар

А) 50

Б) 52

С) 55

Д) 54

12.6. Люминесцент нима.

А) Паст босимли газоразряд чироқлар (трубкаси ичидаги босим 400 Па га яқин)

Б) Юкори босимли газоразряд чироқлар (трубкаси ичидаги босим 400 Па га яқин)

С) Ўрта босимли газоразряд чироқлар (трубкаси ичидаги босим 400 Па га яқин)

Д) Паст босимли газоразряд чироқлар (трубкаси ичидаги босим 600 Па га яқин)

13.Муаммоли ўқитишнинг технологияси

Муаммоли ўқитиш америкалик файласуф, психолог ва педагог Дж.Дьоннинг назарий қоидаларига асосланади ва XX асрнинг 20-30-йилларида тарқала бошлади. Дж.Дьон ўқитиш учун қуйидагиларни асос қилиб белгилади: ижтимоий, конструкциялаш, бадиий ифода-лаш, илмий-тадқиқий. Бу асосларни амалга ошириш учун қуйидагилар тавсия этилади: сўз, санъат асарлари, техник қурилмалар, ўйинлар ва меҳнат. -...-...»-...;

Бугунги кунда, муаммоли ўқитиш (1.3-расм) деганда машғулотларда педагог томонидан яратиладиган муаммоли вазиятлар ва уларни ечишга қаратилган талабаларнинг фаол мустақил фаолияти тушунилади. Бунинг натижасида талабалар касбий билимларга, кўникмаларга, малакаларга эга бўладилар ва фикрлаш қобилиятлари ривожланади.

Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологияларга тааллуқли, чунки бу ерда шахс субъект сифатида қаради, муаммоли вазиятларнинг мақсади - педагогик жараёнда ўзига хос қизиқиш уйғотишдир.

Муаммоли ўқитиш, ўқитишнинг энг табиий самарали усулидир, чунки илмий билимлар мантиқи ўзида муаммоли вазиятлар мантиқини намоён этади.

Муаммоли вазиятлар киритилиб, анъанавий, баён этиш ўқув материалнинг энг оптимал таркиби ҳисобланади. Педагог муаммоли вазият яратади (1.4-расм), талабани уни ечишга йўналтиради, ечимни излашни ташкил этади. Муаммоли ўқитишни бошқариш, педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиши индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуал-лаштирилган ёндашувни талаб этади.

Муаммоли ўқитиш, ижодий жараёндан ностандарт илмий-ўқув масалаларни ностандарт усуллар билан ечишни тақозо этади. Талабаларга машқ учун бериладиган

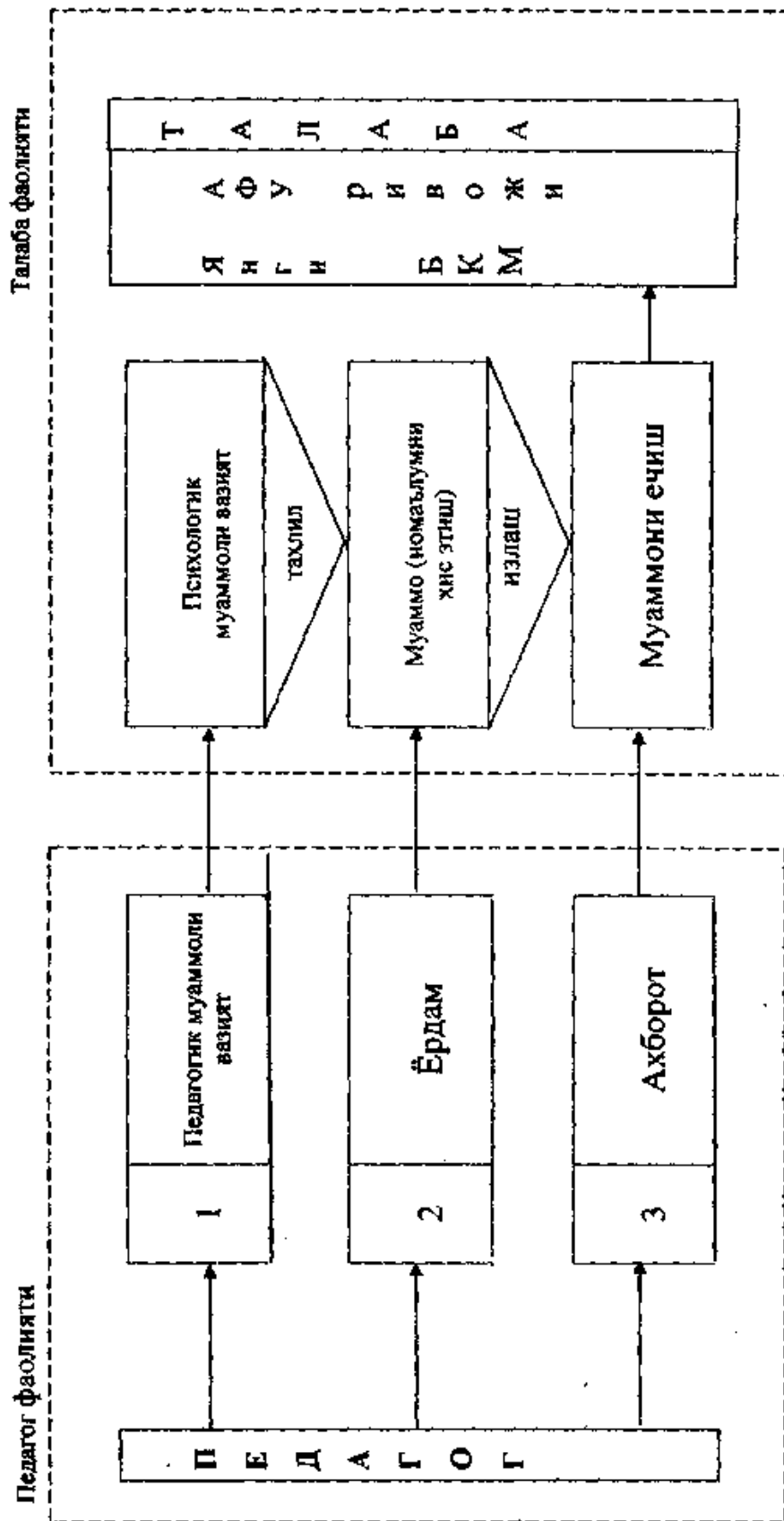
масалалар, олинган билимларни мустаҳкамлаш ва малакалар ҳосил қилиш учун хизмат қилса, муаммоли масалалар эса фақат янги ечимлар излашга қаратилади.

Ўқув материални муаммоли тақдим этилишининг моҳияти шундаки, унда ўқитувчи билимларни тайёр ҳодда тақдим этмасдан, талабалар олдига муаммоли масалалар кўяди, уларни ечимининг йўллари ва воситаларини излашга ундайди. Муаммо, янги билимлар ва ҳаракат усуллар сари, ўзи йўлга бошлайди.

Шуни катъиятлик билан таъкидлаш лозимки, бу ерда янги билимлар маълумот учун эмас, балки муаммо ёки муаммоларни ечими учун берилади. Анъанавий педагогик усулдаги - билимлардан муаммога қараб - талабалар мустақил илмий изланиш кўникма ва малакаларини ҳосил қила олмайди, чунки уларга ўзлаштириш учун тайёр натижалар тақдим этилади. Муаммонинг ечими ижодий фикрлашни тақозо этади. Ўзлаштирилган билимлар шаблонлариини такрорлаш билан боғлиқ бўлган репродуктив психик жараёнлар, муаммоли вазиятларда ҳеч қандай самара бермайди.

1.3- расм. «Муаммоли ўқитишнинг» блок-схемаси.

1.4-расм. Муаммоли ҳал қилишнинг технологик схемаси.

БКМ—билим, кўникма, малака
 АФУ – ақлий фаолият усуллари

Агар инсон мунтазам тайёр билим ва кўникмаларни ўзлаштиришга ўргатилган бўлса, унинг табиий ижодий қобилиятини сўндириш ҳам мумкин; у мустакил фикрлашни «эсдан чиқаради». Фикрлаш жараёни муаммоли масалаларни ечишда аъло даражада намоён бўлади ва ривожланади.

Муаммоли ўқитишда кечадиган жараёнларнинг психологик механизми қуйидагича бўлади: инсон зиддиятли, янги, номаълум муаммога (муаммо - мураккаб назарий ёки амалий масала бўлиб, яширин зиддиятларни қамраб олади, унинг ечими турли, ҳатто муқобил вазиятларни талаб этади) дуч келади, унда хайратланиш, ажабланиш ҳолати пайдо бўлади, «гап нимада?» деган савол тугилади.

Талаба номаълум ечимни топиш учун мустакил ёки ўқитувчи ёрдамида изланади. Муаммони жамоавий ҳал этишда пайдо бўлувчи, субъект-объект-субъект муносабатлари ижодий фикрлашни фаоллаштиришга олиб келади.

Муаммоли ўқитишнинг асосий белгиси, бу илмий, ўқув ёки барча фаолият турларида пайдо бўладиган зарурий объектив карама-каршиликлар акси ҳисобланади. Бу эса барча соҳаларнинг ҳаракатлантирувчи ва ривожлантирувчи манбаидир. Шу сабабли, муаммоли ўқитишни ривожлантирувчи деб аташ мумкин, зеро унинг мақсади - билимларни, фаразларни шакллантириш, уларни ишлаб чиқиш ва ечишдан иборатдир. Муаммоли ўқитишда фикрлаш жараёни фақат муаммоли вазиятни ечиш мақсадида жорий этилади, у ностандарт масалаларни ечиш учун зарур бўлган фикрлашни шакллантиради.

Муаммоли ўқитиш самарадорлигининг тўртта бош шарти мавжуд:

- муаммо мазмунига қараб етарли кизиқиш уйғотишни таъминлаш;
- муаммо ечимидаги ҳар бир босқичда пайдо бўладиган ишларни бажара олиш мумкинлигини таъминлаш (маълум ва номаълумлар нисбатининг мақбуллиги);
 - муаммо ечимида олинadиган ахборотни талабалар учун муҳимлиги;
 - педагог ва талаба орасидаги муносабат хайрихоҳлик руҳида кечиши, яъни талабалар томонидан билдирилган барча фикр ва фаразлар эътибор ва рағбатсиз қолмаслиги зарур;

Муаммоли ўқитишнинг бош психологик-педагогик мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- талабанинг фикрлаш доирасини ва қобилиятларини ўстириш, ижодий кўникмаларини ривожлантириш;
- муаммони мустақил ечишда ва фаол изланиш даврида олинган билим ва кўникмаларни талабалар томонидан ўзлаштирилиши, бунинг натижасида ушбу билим ва кўникмалар анъанавий ўқитишдагидан кўра анча мустаҳкам бўлади;
- ностанарт муаммоларни кўра олувчи, кўя олувчи ва еча олувчи талабанинг фаол ижодий шахсини тарбиялаш;
- касбий муаммоли фикрлашни ривожлантириш - ҳар бир аниқ фаолиятда ўзининг хусусиятларига эга.

Ҳар қандай ўқув материали ҳам муаммоли баён этишга мос келавермайди. Талабаларга фан тарихини ўргатишда муаммоли вазиятларни яратиш осон. Фаразлар, ечимлар фандаги янги маълумотлар такрорий босқичдаги анъанавий тасаввурларнинг инкирози, муаммога янгича бндашувларни излаш ва ҳоказолар муаммоли баён этиш учун мос келувчи мавзулар ҳисобланади. Кашфиётлар тарихи орқали изланиш мантиқини эгаллаш - муаммоли фикрлашни шакллантиришнинг асосий истикболли йўллардан биридир. Ўқитишнинг анъанавий усулидан муаммолига ўтиш муваффақияти, қуйидаги икки омил билан белгиланадиган «муаммолик даражаси»га боғлиқ бўлади:

- муаммонинг мураккаблик даражаси — мазкур муаммо доирасида талаба учун маълум ва номаълумлар нисбатига кўра аниқланади;
- муаммо ечимида талабалар ижодий иштирокининг ҳам жамоавий ҳам шахсий ҳиссалари ҳисобга олинади.

Муаммоли ўқитишнинг учта асосий шакли мавжуд: *ўқув материални муаммоли баён этиши* — маърузавий машғулотларда монолог тарзда, семинар машғулотларида эса диалог тарзда олиб борилади. Ўқитувчи маъруза пайтида ўқув материални баён этаётганида муаммоли масалалар тузади ва уларни ўзи ечади, талабалар эса ечимларни излаш жараёнига факат хаёлан кўшиладилар. Масалан, «Ўсимликлар

хаёти ҳақида» мавзусидаги маърузанинг бошида «Нега иддиз ва тана карама-карши томонларга ўсади?» деган муаммо қўйилади, аммо маърузачи тайёр жавобни бермайди, у фаннинг бу ҳақиқатга қандай етиб келгани, бу ҳодиса сабаблари ҳақидаги фаразларни текшириш бўйича ўтказилган тажриблар ҳақида ҳикоя қилади.

Қисман изланиш фаолияти тажрибалар лаборатория ишларини бажаришда муаммоли семинарлар, эвристик суҳбатлар давомида намоён бўлади. Ўқитувчи муаммоли саволлар тизимини тузади, бу саволларга жавоблар олинган билимлар базасига таянади, аммо улар олдинги билимларда мавжуд эмас, яъни саволлар талабаларга интеллектуал қийинчиликлар туғдиради ва мақсадга йўналтирилган ижодий изланишга ундайди. Ўқитувчи имкони борича «бошқача жавоблар» йўналтирувчи саволларни тайёрлаб қўйиши лозим, у талабалар жавобларига таяниб, якуний хулоса қилади. Қисман изланиш усули, 3 ва 4-даражали маҳсуддорлик фаолиятини (фойдаланиш, ижод) ва билимларни 3 ва 4-даражасини билим-кўникма, билим-трансформация (қайта шаклланиш) таъминлайди. Анъанавий тушунтириш ва репродуктив ўқитишга эса билим-таниши ва билим-нусха шаклланади, холос.

Мустақил тадқиқот фаолиятида талабалар мустақил равишда муаммони ифода этадилар ва уни ечадилар (курс ёки битирув ишларида, илмий тадқиқот ишларида) ва ўқитувчи назорати билан яқунланади, бу эса 4-даражали маҳсуддорлик фаолиятини (ижод) ва 4-даражали энг самарали, мустаҳкам билимни (билим-қайта шаклланиш) эгаллашни таъминлайди.

14. Умумий хулосалар.

1. Узлуксиз таълимнинг сифати ва иқтисодиёти ўқитиш узвийлиги билан боғлиқдир.
2. Ўрта Махсус Касб Хунар ва Олий Таълим тизимида ўқитиш узвийлиги замонавий ўқув мақсадлар таксономияси асосида ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.
3. Ўқув мақсадлар 5-даражаси тизимида шаклланилиши тавсия этилади.
4. Ўқитиш узвийлиги фанларнинг таянч ибораларни ўқув мақсадлар тоифаларни мувофиқлаштириш асосида амалга оширилади.
5. Ўрта Махсус Касб Хунар таълимда ўқув мақсадларининг тофалари асосан тасаввур-этиш, тушуниш, қўллаш, билан чегараланади, Олий таълимда қўллаш , анализ, синтез баҳолаш билан белгиланади.

15.Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

- 1." Баркамол авлод орзуси- Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори." Т.1997й.64б
- 2.Авлиякулов Н.Х.,Мусаева Н.Н."Модулли ўқитиш технология"
- Т."Фан Технология" 2007й
3. Авлиякулов Н.Х.,Намозова Н.Ж.."Муаммоли ўқитиш технология"
- Т."Фан Технология" 2008й
4. Авлиякулов Н.Х.,Мусаева Н.Н."Педагогик технология"
- Т."Фан Технология" 2008й
- 5.Хўжаев Б.А."Автомобилларда юк ташиш асослари"Т.Ўзбекистон -2002й
- 6.Тармоқ стандарти "Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш "йўналиши бўйича кичик мутахассисни тайёрлашнинг зарурий мазмунига ва даржасига қўйиладиган талаблар.Т. 2006й.
- 7.Касб-Хунар коллежлари учун ўқув дастурлар тўплами.3521200 Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш Т.2007й
- 8."Мехнат муҳофаза сифанидан дастур"5140900 касб таълими "Транспорт воситаларини ишлатиш ва таъмирлаш" (Автомобил транспорти)Т.2004й
- 9.Интернет маълумотлари